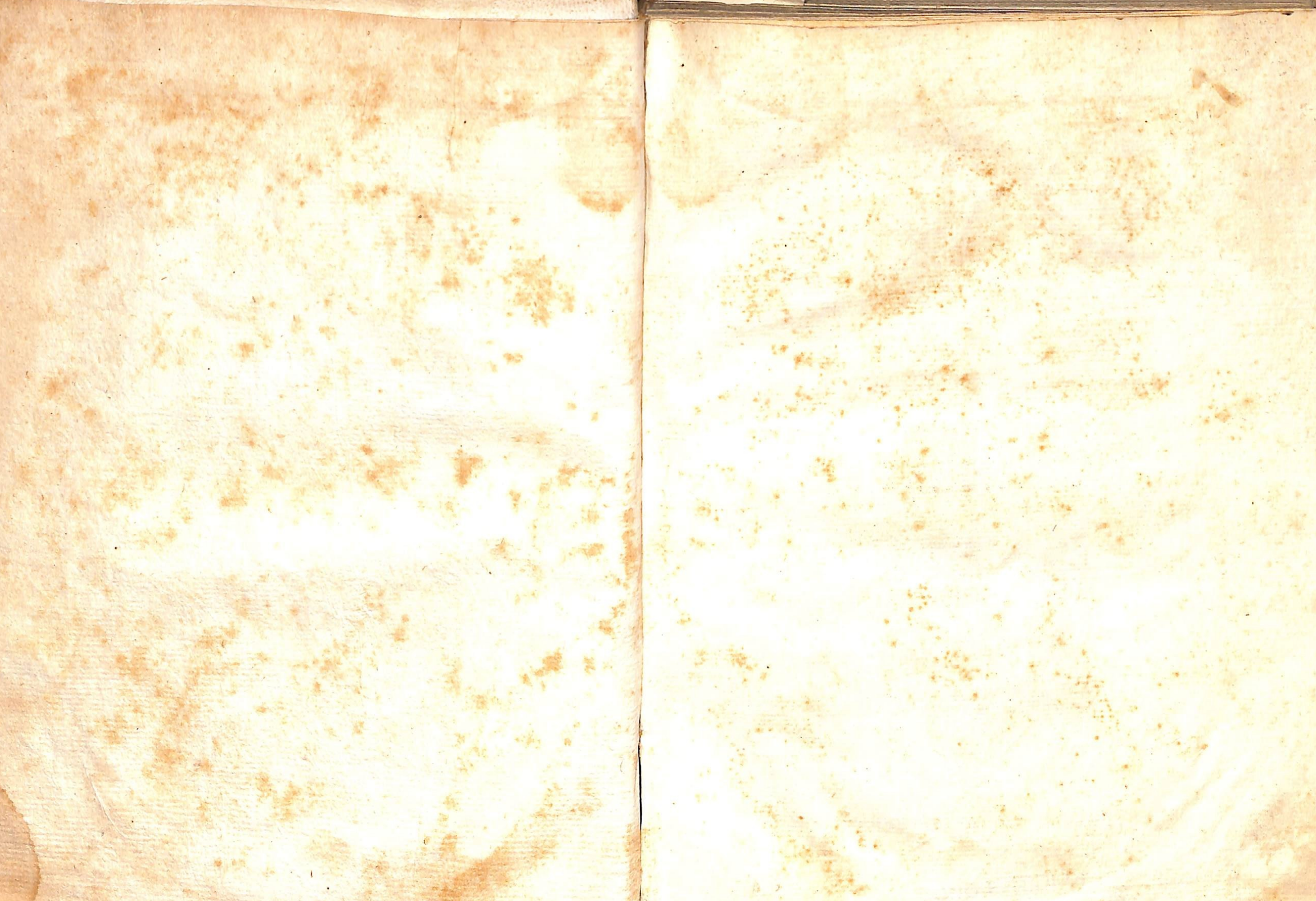

13
C
15

1751

P V T E O L A N A
H I S T O R I A

A I V L I O C A E S A R E C A P A C I O

N E A P O L I T A N A E V R B I S

A S E C R E T I S E T C I V E

C O N S C R I P T A.

Accessit eiusdem

D E B A L N E I S L I B E L L V S.

GATTINI
S
247

N E A P O L I,

Excudebat Constantinus Vitalis. MDCIIII.

DONO EREDI DI
NICOLA E NICOLETTA GATTINI

OMNIA SUMMI PONTIFICIS AVCTORITATI
ET S. ROMANÆ ECCLESIAE EMENDA-
TIONI SVBICIVNTOR.

EXCELLENTISSIMO
MATTHAEO A CAPVA
CONCHANORVM
PRINCIPI
REGNIQ. MAGNO ADMIRATO
& Consilij supremi ordinis Decano.

IVLIVS CAESAR CAPACIVS NEAP. S.

VAE admirabilia in Puteola-
no, Baiano, Misenate, & Cu-
mano sinu veteres scriptores
Latini, Graeciq. proposuere,
in hosce meos labores com-
puli Princeps Excellētissime
vt nihil reliqui esset quod cu-
riosum hominū genus eò accedens, maximo stu-
dio desideraret. Quae ad antiquitatem pertinent,
planissimè sunt explicata. Quae ad historiarum
methodum, non intermissa. Quae in terrae visce-
ribus,

ribus, calidis aquis, ignibusq. & sulphure ac bitumine recondita & perfusa, philosophiae *ἀληθείᾳ* in lucem reuocata. Lapides aut coeno, aut fordibus eruti, locupletes erunt veterum monumentorum testes. Numismata Religionem, tūm sacra mysteria declarabunt. Quae verò Christianam Religionem decent, tanto pietatis studio colligere libuit, vt nec Martyrum celebritates, nec Sanctorum Reliquias aut translationes, nec Episcoporum series quisquam aliundè haurire quàm ex hoc fonte (absit verbo inuidia) cupiet. Opus in tot antiquitatis anfractibus elaboratum tibi dicaui Excellentissime Princeps cuius memoria mihi est multò iucundissima, vt tuam gratiam aucuper, animiq. tui magnitudine & splendoribus, aliquid laudis in his lucubrationibus enitescat. Cum Puteolos accefferis, subcisiuis horis lege; & æternum vale Princeps optime, Neapolitanae nobilitatis ornamentum. Neapoli Calend. Augusti
CIC. DC. IIII.

AD CIVES PVTEOLANOS.

NON ea debuerat vestra esse fortuna, vt omnem gloriam aut barbarorum furor, aut terraemotus labes, vel ignis vefania sepeliret. Atque, (o rem deplorandam) nec lapides ipsi ad contegendam sepulturam satis. Mutili enim, fracti, & abradi. Quid restat? Vix vestigium; idq. aratri importunitate deturpatum. Vestigium tamen quod ignis pietas seruauit, quem cū aliquādo Vesuij interiora eructassent, Herculanium, & Pompeios florentes vrbes, cum theatris, cum ciuibus, cum aëre ipso contumulauit. Non sic impiè vobiscum actum est. Addo Stabias Romani Senatus indignatione solo aequatas, Cumas, Misenum, Baias dirutas, quas inanes vos tanquam è specula conspiciatis. Ergò ne tot vrbium interitus, vestrae vrbis vitam etsi miseram quippe quae ex cadaueribus reuiuiscit quodammodo, non consolabitur? Adhuc Puteolani estis. Adhuc in vulnerato felicitis Dicaearchiae corpore cicatrices obductae cernuntur, & vestrum adhuc solum ex numismatum lapidumq. seminibus quae Puteolani pulueris gleba contegit, amplitudinem Romanam, quae suo splendore vestris luminibus luxit, cum aliqua antiquarum rerum vbertate redundat. Illudq. vos recreet plurimum, quòd cū Emporium celeberrimum Puteoli Cumanorum fuerint; hoc tempore Neapolitanae vrbi, cuius aedificio vester quoque labor interfuit, non tantum oleum fructuumq. ad commoditatem, sed etiam Balnearum ad sanitatem tuendam suppeditet annonam. Quod si à Neapolitano ad vitā reuocari aliqua ex parte non displicet, mihi tantum tribuite, vt aut cum vestra laude non viuam inglorius, aut sint Puteoli nominis & laboris mei sepulcrum. Valere.

AD LECTOREM.

P R I M O R I B V S tantum labris degustandos latices Puteolarum antiquitatum scriptores proposuere, qui ex earum monumentis eos deducere conati sunt. Sitis tamen adhuc reliqua. Quae enim inter earum fragmenta secretiora delitescabant, non sibi reperienda duxerunt. Quae propinanda erant, impie reiecere. Quae curiosorum animos explere poterant, proponere aut dubitarunt, aut ignorarunt. Tacenda, loquuti. Dicenda, obliti. Quid maius Puteolis aut Philosophia meditabitur, aut Naturalis Magia obloquetur, aut sacris mysterijs obuoluta prophana pronuntiabit historia? Obijcitur totus ille sinus miraculis praeclarus, quae mediis fidius & admirationem excitant, & timorem spectantibus praebent, & in maximam abditarum rerum opinionem homines adducunt. Admiror ignem qui nullo inde impulsu facile pelitur. Ignem, qui cum consumere deberet, vitalem omnibus rebus, quae ibi nascuntur, impertit calorem; & qui non focis publicis à Vestalibus, sed ab ipsa terra & materia sempiternus custoditur. Quid prae in ignibus? Virent, florent, vernant semper campi, quos nescio utrum roscido purissimi coeli humore, an ignis fluminibus dicam irriguos. Admiror aquas, non Sextias, aut Caballinas. sed calidarum perennitates, Balneasque earum tot saeculis nutrices & alumnas. Ecquae nam aquae? Admirabiles

biles profecto, quae neque conclusae corrumpuntur, nec frigoribus congeliant, nec pruina concresecunt. Quae dum per terrae venas sensim permeant, ex iugibus deinde fontibus ad hominis vitam & salutem extrahuntur. At qui nam in ijs venis sulphuris, aluminis, chalcanti, chalcitis, auri, ferri, argenti thesauri? Ut in orbe terrarum Naturam vterum tulisse, & Puteolis peperisse dicas. Aërem laudabis procellis non obnoxium, crassis nubiis nunquam concretum, ex respiratione medicatarum aquarum circumfusum, placidissimos humores colligentem, agrum illi augere imbribus; ut Anaximenis Deum aërem Puteolis statuas, & Chrysippi Neptunum dum per maria & sinus illos manat, qui semper tranquilli, navium stationibus tuti, natantibus salubres, & commoditati vberissimi piscatorum. Quid semirutae simulacra, quae imaginem antiquae venustatis referunt, atque ita ut veluti pompa & spectaculo maxime circum oculi teneantur? Insepultam tot cadaverum sepulturam lugeo dum sedeo ad parietinas squalentes, uepribus obrutas. at vero saepius spirantium Imperatorum capita, bustis voluntate impono dum manibus nequeo. Enumero aliquando maximorum Principum villas, procerum Romanorum domicilia in quibus praefulxit saepius fascium amplitudo, & Romano Senatui dignitas erepta est, quando adhuc Augusti, Neronis, Tiberij, Caij, Traiani, Adriani, Antonini audiuntur voces, notantur gesta, servantur imagines. Et merito ad ignes Romani fastus tumor efferbuit. Et qui ad honores fumosarum imaginum obrepserunt, libenter fumantis terrae solum

solum cōmendarunt. Heroes Splendidè viuentes, sumptuo-
sore cultu Lucullos, nimio ocio Vacias, piscinarum vasti-
tate Hortensios, Hirrios, Philippos, reprehendo sanè, sed
ab eorum laudibus non abstineo, qui ganearum nidorem,
profusam in summa vbertate luxuriem, luculenta tran-
quillitatis oia, Romani animi maiestatem Puteolis osten-
tarunt. Quid igitur Puteoli? Res magna profecto. Qui
non ita sunt depingendi vt claritati obstruat obscuritas,
aut desideratae à doctioribus obscuritati desit color. Quae
bono animo in hoc volumen reieci recto iudicio secernas.
Vale.

ELENCHVS

ELENCHVS AVCTORVM.

A Bas Tritemius.
Acta Apostolorum.
Acta Regum Neap.
Acta S. Maximi.
Acta S. Iulianae.
Adrianus in oratione.
Adrianus Turnebus.
Aelianus.
Aelius Lampridius.
Aelius Marchesius.
Aelius Spartianus.
Agathias.
Agathostenes.
Agellius.
Albertus Magnus.
Alexander ab Alex.
Alexander Trallianus.
Alexis.
D. Ambrosius.
Ammianus Marcellinus.
Anacreon.
Anastasius Bibliothec.
Andreas Baccius.
Angelus Constantius.
Antigonius.
Antonius à Falconibus.
Antonius Bonfinius.
Apollonis Scholiastes.
Appianus Alex.
Arnobius.
Aristophanes.
Aristophanis Schol.
Aristoteles.
Athenaeus.
Augerius Gisleus.
Aufustius.
D. Augustinus.
Auicenna.
Aupertus.
Aurelius Cassiodorus.
Aurelius Victor.
Aufonius.

B Bartholomaeus Facius.
Bartholomaeus marāta

Bellonius.
Blondus.
Breuiarium Capuanum.
Breuiarium Salernitanum.
Briffonius.

C Caesar Baronius Car-
dinalis.
Caesaris Commentaria.
Carolus Sigonius.
Catullus.
Censorinus.
Chariclares.
Chronica Caffinenfis.
Chronica Ioannis Villani.
Cicero.
Ciprianus.
Claudianus.
Clemens Alexandrinus.
Collegium Conimbricēse.
Collenucius.
Columella.
Concilia generalia.
Constantinus.
Cornelius Celsus.
Cornelius Severus.
Cornelius Tacitus.

D Ecretum.
Dio.
Diodorus Siculus.
Dionysius Afer.
Dionysius Halicarnassens.
Dionysius Lambinus.
Ditmarus.
Donatus.
Dorotheus.

E Ennius.
Epigrammata Graeca.
Eugipius.
Euripides.
Eusebius.
Eustathius.
Eutropius.

F Estus.
Flavius Vopiscus.
Franciscus Aretinus.
Franciscus Lombardus.
Franciscus Petrarcha.
Frontinus.
Fulvius Ursinus.

G Alenus.
Georgius Agricola.
Georgius Cedrenus.
Glossae.
Glyca in Annalibus.
D. Gregorius.
Gordianus.
Gulielmus Apulienfis.

H Harpocratio.
Hegesippus.
Hellanicus Lesbicus.
Herempertus.
Hermias.
Herodianus.
Herodotus.
Hesiodus.
D. Hieronymus.
Hieronymus Borgius.
Hieronymus Cardanus.
Hieronymus Fracastorius.
Hippolytus Martyr.
Homerus.
Homeri Scholiastes.
Honorius III.
Horatius.
Huberrus Goltzius.
Hyperocus.

I Iacobus Sannazarius.
Iamblichus.
D. Ignatius.
Innocentius III.
Inscriptiones antiquae.
Ioannes Albinus.
Ioannes Antonius Capanus.
Ioannes Boccaccius.
†† Ioannes

Ioannes Diaconus.
Ioannes Elissus.
Ioannes Xiphilinus.
Iosephus.
Iouianus Pontanus.
Iulius Balengerus.
Iulius Capitolinus.
Iulius Firmicus.
Iulius Obsequens.
Iulius Pollux.
Iulius Scaligerus.
Iulius Solinus.
Iustinus Martyr.
Iustus Lipsius.
Iuuenalis.

L Aberius.
Lactantius firmianus.
Laurentius Surius.
Leo Baptista.
Leo Hostiensis.
Licinius Mutianus.
T. Liuius.
Liuij Pilonis Annales.
Lucianus.
Lucanus.
Lucillius.
Lucius Florus.
Lucretius.
Luitprandus.
Lycophron.

M Acrobis.
Marcus Antonius Sa-
bellicus.
Marcus Antonius Flaminus
Marinus Freccia.
Martialis.

Martianus Capella.
Martyrologium.
Matthaeus Salernitanus.
Maximus Tyrius.
Menghus fauentinus.
Messala Coruinus.
Michael Sauanarola.
Moschion.

N Aeuus de bello Pu-
nico.
Natalis Comes.
Naclerus.
Nonius Marcellus.
Notitia vtriusq; Imperij.

O fficium Sanctorum
Neap.
Onuphrius Panuinius.
Oppianus.
Orpheus.
Orus Apollo.
Ouidius.

P Aulus Diaconus.
Paulus Iureconsultus.
Pausanias.
Petronius Arbiter.
Petrus Bembus.
Petrus Damianus.
Petrus Diaconus.
Petrus de Natalibus.
Petrus Razanus.
Petrus Stephanus.
Petrus ad Stephanum Prae-
sulem Neap.
Philippus Beroaldus.
Philo Iudaeus.

Philostrophus.
Pindarus.
Plato.
Plinius.
Plinius iunior.
Plautus.
Plutarchus.
Polybius.
Pomponius Laetus.
Pomponius Mela.
Porphirius.
Procopius.
Propertius.
Prudentius.
Ptolemaeus.

R Hegino.
S Choliastes Dionysij.
Scholiastes Aristophanis.
Scholiastes Pindari.
Sedulius.
Segebertus.
Seneca.
Seruius.
Sextus Aurelius.
Sextus Pompeius.
Sibyllina Oracula.
Sidonius Apollinaris.
Silius Italicus.
Simon Porcius.
Sophocles.
Spartianus.
Statius.
Stephanus de Urbibus.
Strabo.
Suetonius.
Symmachus.

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

A Bas Odillo Cluniacensis. 46
Academia Ciceronis. 46
Acheronte s. varij. 99
Acherusia palus. 185
S. Acutius ciuis Puteol. mar-
tyr. 60
Adenulphus Comes Puteol. 73
Adrianus Imp. obiit Baijs. 20
Aetna Vulcano sacer. 49
Agrippae Piscina mirabilis.
133. Portus Misensis. 128.
Nummus. 129.
Agrippinae interitus ad Bau-
los. 123
Alexandrinae naues. 42
Aligernus Cumas defendit.
151
Alumen Puteolanum 13. Pu-
teolis interdictum. 53. con-
ficiendi ratio. 54. eius locum
Pontifex coemit. 53
Ambrosius medicus Puteo. 45
Ambubaiae scorta Baijs. 114
Amphitheatru Puteolanti 34.
leges spectandi dedit. 36.
eius celebritas. 37. Sanctos
martyres habuit. 37
Andronicus Puteolanus. 45
Annibal Puteolos obsidet. 68.
ad Auerum sacrificat. 97
Annona Puteolanorum. 40
Antistius vetus Puteolis. 47
Antiniana villa. 199
Antrum Sibyllae Cumis. 159
Antrum Sibyllae ad Auer-
num. 102
Apollinis templu Cumis. 175
Aqua sulphureae in Vulcano
foro. 52
Aqua, & ignis simul cocti. 55

Aqua de Serino Misenum
ductae. 133
Argillae Cimmeriorum. 100
Arena Puteolana. 16
Aristodemus Cumanorum Ti-
rannus. 143
Armamentaria fabrica. 31
S. Arthemias martyr Puteola-
nus. 79
Asiaticus libertus Puteolis. 42
Asinius Pollio Patronus Pu-
teol. 13
Auernus lacus. 93. Necy. 95.
descriptio. 101
Auerni plures. 93
Auernus pro inferno. 104
Augustales ludi Neapoli. 6

B Bacchus Puteolanoru. 25
Bacchi sacerdotes. 25
Baiiae mari submersae. 113
Baiiae scortoru diuersoru. 114
sinus, & amoenitas. 107.
aquarum luxus. 108 Cym-
bae 111. eius sinus vitia,
115. piscinae 116. eius tem-
pla 117. numismata 118.
piscis. 118
Baianensis Episcopus. 121
Baijs obiit Adrianus. 20
Baius Vlyssis socius. 108
Basilicae, & Curiae. 8
Bauli, & Boaula. 122
Baulis Agrippina circumuen-
ta 123. piscinae Horten-
sij. 125
Beneuentum S. Ianuarij cor-
pus translatum 61. Sancto-
rum Festi, & Desiderij cor-
pora translata. 60
Beneuento corpus S. Ianuarij
transfertur ad Montem-
virginem. 61
Bituminis plura genera. 64
Bitumen an materia sit ignis.
64
Boaula, vide Bauli.
Bossa Puteolana familia. 76
Bruti Patroni Puteolanoru 13
Bullae aureae Tiberij Baijs.
121

C Alciarium quid. 33
C. Caligulae pons Pu-
teolis. 17
Caligula inuidiae, & Neptu-
no sacrificat. 18
Calypsus statua ad Aueru 96
Campaniae diuisio. 139
Capani Cumanoru hostes 149
Campi Phlegraei. 50
Capreis belluarum ossa. 42
Capuccini in Vulcano Foro 62
Carbonarij, et Dendrophori 31
C. Cassius Puteolanorum se-
ditiones placat. 9
Cassius et Brutus Patroni Pu-
teol. 13
S. Celsus Petri discipulus Pu-
teolis. 78
Centonariorum corpus. 31
Chalcathum Puteolanum. 54
Chimica in Vulcano Foro. 52
Christianorum ludibrium in
Amphitheatris. 38
Ciceronis Academia 46. villa
Puteolis 20. horti. 46.
Cimmerij Stygiam paludem
an habitant. 100
Cinerei montis eruptio. 89
Circus Puteolanus. 34
Circus Baulis. 125
Classarij Puteolis. 32
Claudius Fauetinus Misensis 10
Cocceius

Cocceus Architectus. 189
Coloniarum genera. 11
Colonia Puteolana. 10
Collegia & corpora aurificum Put. 27
Collegium Pistorum 28. suauiorum & confecturarium 28
Dendrophorum 28
Collegia Equitum, Augusta. 32
Colores Puteolani. 41
Comitiua Puteolana. 73
Comitiua Misenas. 137
Constantiorum familia. 75
Constantinus arenam Puteolanam Bizantium perducit. 16
Cornelia Misensis. 135
Corpora Puteolana. 28
Corpus Equitum Neapoli. 32
Crypta Neapolitana. 187
Cumae, a quo aedificatae 138
munitissimum oppidum, 138.
tyrannide occupatae, 143.
a Xenocrita liberatae 146.
a Romanis recipiuntur 151.
occupantur a Longobardis, 152.
occupantur a Narsete, 151.
recipiuntur a Ioanne Neapolitanorum Duce, 152.
eueruntur a Neapolitanis, 153.
ab Aligerno defenduntur, 151.
possidentur ab Auerfanis, 153.
Colonia, Municipium. 157
Cumanorum, antiquitas 140.
hostes varij, 148.
Emporij Puteoli, 2.
felicitas, 141.
inimicitia cum Campanis, 141.
Ecclesia, 177.
Episcopi, 178.
Martyres, 180.
ludi, 178.
nomen, 141.
prodigia, 176.
Cumana, caementa solidissima, 16.
vasa, 174.
lima, 175.
cimae. 175.
Cumis, obiit Tarquinius superbus, 147.
thesauros Totilas & Teia seruauit, 151.
nausfragij facit classis Romana, 173.
Bellum nauale committitur, 173.
Iustinus martyr commoratur, 159.
quomodo animaduertebatur in adulteras, 177.
obit Petronius Neronis familiaris, 175.
templum Apollinis, ibid. obiit Palladius Dux. 151
Cumanis scriptores. 176
Curia Anniana Puteolis. 8
Daemones in Vulcani Foro. 56
Daemones, & Lares. 24
Delphini amores. 87
Dendrophori varij in locis. 31
Dendrophori lauacris destinati. 31
Denunciatores. 33
S. Desiderius martyr Puteolis. 37.
60.
Diana Puteolanorum. 25
Dianae templum Baijs. 117
Dicaearchia, Puteoli. 2
Dicaearchiae Respublica. 5
Dicaearchiae nomen mutatum. 14
Dicaeopolis. 1
Dicaeus Neptuni filius. 3
Ditis Ianua, quae, 93.
**97.
99.**
Duumiuri Puteolis. 8
Ecclesia Cumana. 177
Ecclesia Misenas. 135
Ecclesia Puteolana. 78
Echini Nesidis. 204
Echini Misenas. 135
Emporium Puteolanum. 2
Episcopi Cumani. 178
Episcopi Misenas. 136
Episcopi Puteolani. 80
Erymanthij apri dentes Cumis. 175
Euploea insula. 204
S. Eutices Puteolanus martyr. 37
Euxinus sinus ad Baucos. 126
Fabricae armorum varij in locis. 31
S. Festus martyr Put. 37.
601.
Forum Vulcani, & Leucogei montes. 49
Fori Vulcani describitur. 51
Martyres celeberrimos habuit. 59
Fossa Neronis, & eius Architeti. 103
Franciscus Puteolanus. 45
Gallinaria silua. 14.
149.
Gauri mites plures. 104
Genius Puteolanorum. 24
Genius Balsami, Vipera. 24
Genius in nummis Imperatorum. 24
Genius Caesarum. 25
Germani fatidici. 166
Gigantum ossa Puteolis. 41
Gigantes in Phlegra. 49
Goffridus a Montefusco Neapolitanus. 153
Gothi Puteolos incendunt. 68
Graphia apud antiquos. 207
Hastaria fabrica. 31
Hebo Puteolanorum. 5
Hebonis religio. 19
Hercule a porta Puteolis. 4
Hercule a via. 86
Hercules Puteolanorum. 26.
eius templum Baucis. 122
Herculis cognomina. 26
Hiera Vulcani antrum. 49
Hippodromus, & Circus. 34
Honoris, & Serapidis religio Puteolis. 21
Hortensij piscinae ad Baucos. 125
Horti Ciceroniani. 46.
Cluuiant, Piliari, Toletani. 47
Iacobus Sannazarij sepulchrum. 199
Iacobus.

Iacobus Sannazarus templum in Mergellina aedificauit. 200
Ianua Ditis, quae. 97
S. Ianuarius in Amphit. Puteolano, 37.
eius martyrij, 59.
Neapolim Puteolis translatio, 60.
sepultura, 61.
eius corpus a Sicone ablatum, 61.
aedes Puteolis a Neapolitanis condita 62.
a Montevirgine Neapolim translatio, 61.
sanguis. 59
Ignis, & aqua simul coctus. 55
Ignis subterraneus bitumine nutritur. 64
Ignes Puteolani. 56.
63.
Inuidiae Caius sacrificat. 18
Inuidiae religio Puteolis. 21
Ioannes de Basso perduellis. 43
Ioannes Andreas Gioffus Puteolus. 76
Ionum Colonia Puteoli. 20
Iouis sacerdotium. 32
S. Iulianae martyris Cumis translatio. 180
Iuppiter custos, Puteolis. 27
Iuppiter Pausilippus. 27
Iurati 20. Puteolis. 23
S. Iustinus martyr Cumas adiit. 159
Labyrinthus Puteolanus. 36
Labyrinthi varij. 36
Lapides in aquis ardentes. 65
Lapides Puteolani. 74
Legio Fretensis. 150
Leuterini Gigantes. 50
Lictores Municipales. 33
Lignarij Iouis. 32
Littera, & Lotteria familia. 154
Lucrinus lacus. 69.
83.
Lucrinus, bonum omen. 86
Lucrini Delphini. 87
Ludi Pij Puteolani. 5
Ludi Cumani. 174
Luculli villa Misensis. 134
Ludouicus Imp. in Balneis Puteolanis. 69
M
Aniplarius quis sit. 132
Marcus Pulex Put. 77
Mariae Puteolanae robur. 44
Marinus Boffa Puteolanus. 76
Martyres Cumani. 180
Martyres Misenes. 135
Martyres Bestiarum dicebantur. 38
Massamuti Puteolos spoliati. 70
Mergellina unde dicta. 199
Metalla fumo sulphureo dissipantur. 52
Miseni promontorium. 127.
portus Agrippae, 128.
Pharus, 85.
Ecclesia, 135.
Episcopi, 136.
villae, 134.
Echini, 135.
Comitiua, 137.
a Sarracenis solo aequatur, 136.
eius Ecclesiae bona. 207
Misenus Aeneae tubicen. 128
Missiones in militia. 131
Moabitae Puteolos spoliati. 70
Moles Puteolana. 16
Mons cinereus Puteolis. 89
Mons Christi ad Auernum. 104
Mons Gaurus ad Auernum. 104
Mons Grillus ad Baias. 121
Municipium Puteolanum. 118
Muraenarum numerus Baijs. 118
N
Arfes Cumas obsidet. 151
Naues fulmine ictae. 40
Naues Alexandrinae, 16.
**40.
42.**
Naues onerariae Puteolis. 15
Naues solutiles Agrippinae. 123
Nauium nomina apud antiquos. 131
Neapoli aegrotat Popeius. 40
Neapolitani Cumas vastant. 152.
reliquias inde asportant. 154
Neptuno sacrificat Puteoli Caligula. 18
Neptunus tutelare Numen Puteolanorum. 20
Neronis libido ad Baias. 114
Neronis fossa ad Auernum. 103
Nero ad Pisonem Baijs diuertebat. 116
Nests insula. 202
Nicaea mater S. Proculi martyris. 28
Nitrum Puteolanum. 55
Nobilitas Puteolana. 75
Nymphae Puteolanae. 26
O
Lae Vulcani. 57
Orci ostium multis in locis. 97
Ordo et Populus Puteolanus. 6
Orgia. 25
Orgyophantae. 25
Ossa Gigantum Puteolis. 41
Ossa beluarum Capre. 42
Ostrea Lucina. 83
Ostrea Baiana. 118
Ostreorum inuentor Sergius Orata. 118
P
Palladius Dux Cumis obiit. 151
Palmarum folia Sibyllina. 167
Pauflypi descriptio, 191.
villae, 192.
vina, 194.
fructus. 195
Paschalis Gioffus Puteol. 76
S. Patrobas Puteolanus Episcopus. 78
Patroni Puteolorum. 13
D. Paulus Apostolus Puteolis. 79
Petri Damiani relatio. 57
Petronius Neronis familiaris. 175
Cumis obiit. 175
Petrus Littera Neapolitanus. 154
Petrus Salus. 67
Petrus a Toletto hortos Puteolis aedificat, 47.
subuenit Puteo.

Puteolanis, 71. Arcem Baijs
erigit. 113
Pharus Puteolanz. 43
Pharus Miseni. 85
Pharus Neapolitana. 43
Pheronia familia Puteolis. 45
Phlaegra & Leucogei mon-
tes. 49
Pilae pontis in Danubio. 14
Pilae portus Puteolani. 15
Piscina Traconaria. 132
Piscina mirabilis. 133
Pistorum corpus Puteolis. 28.
Plinius Misensis classis prae-
fectus. 130
Poeni fatidici. 166
Popeius Neapoli aegrotat. 40
Pompeius Puteolis. 20
Pons Caligulae Puteolis. 17
Populus et ordo Puteolanus. 6
Porta Herculea Puteolis. 4
Portus Pavo in Nefide insu-
la. 203
Portus Puteolanus. 14
Portus Agrippae. 128
Portus Iulius. 84
Praefectura Puteolana. 13
S. Proculus Puteolanus, mar-
tyr. 37
S. Proculus Patronus Puteo-
lanorum. 78
Puteolanae urbis nomina. 1
Puteolanorum Comitua. 73.
Respublica. 5. Arena. 14.
Religio. 21. colores. 4. pro-
digia. 41. ignes. 63. Marty-
res. 79. Episcopi. 80. alu-
men. 53. aer. 73. Colonia. 3.
municipium. 19. Colonia
militaris. 12. Praefectu-
ra. 12. ludi Pij. 5
Puteolani sedantur. a Sylla. 12.
ad Fidem conuertuntur a
martyribus. 38. in sua sunt
libertate. 13. inuaduntur
a Ioanne Magistro Mili-
tum Neap. 70. a Gothis.
& Vandalis. 68. obsidentur
ab Alphonso Rege. 71. inui-
suntur ab omnibus genti-
bus. 205
Puteolis, instaurantur. 69. ca-
strum spoliatur. 70. a quo
aedificantur. 3. Emporium
Cumanorum. 2. minor De-
lus. 3. amplificatur ab Im-
peratoribus Romanis. 4.
Pusilla Roma. 4. Praesi-
dium Romanorum. 13.
solo aequantur. 70
Puteolis, varia collegia. 28.
ossa Gigantum. 41. aliquot
Sanctorum corpora. 78.
commemoratur D. Paulus. 79
templa dicata. 19. Classia-
rij. 32
Quinquaria festum Mi-
neruae. 125
Quinquatria. 9
Quinquennales. 125
Quinquennale magistratu. 32
Quinquennale certamen. 20
Relatio rerum Puteola-
narum. 56
Religio Puteolana. 21
Respublica Puteolana. 5
Respublica Puteolana tumultuosa. 9
Sabati mercatum, locus ad
Baulos. 125
Sacerdotum Bacchi Epithe-
sa. 25
Sal Puteolanus. 54
Salernum Colonia. 2
Santi nomen apud Sabinos. 26
Sanguis D. Iannarij. 59
Sannazarij sepulchrum. 199
Sannij Puteolos aedificantur. 3
Sarraceni Puteolos vastat. 69
Scutaria fabrica. 31
Sebethi vallis. 133
Serapidis religio. 21
Sergius Orata Baijs. 118

Sergius Neapolitanus Dux 69
Seruiliij Vacij villa. 186
Seueri Imperatoris aedificia
ad Baias. 116
S. Seuerus Neapolitanus An-
tistes. 60
Sibyllae antrum ad Auer-
num. 103. eius antrum Cu-
mis. 159
Sibyllae variae. 161
Sibyllarum vaticinia. 163. 170.
nomina & numerus. 161.
Interpretes. 171
Sibyllae quo pacto praedixe-
rint. 170
Sibyllae Cumanae templum
describitur. 160
Sico Dux Beneuentanorum
corpus B. Iannarij abstu-
lit. 63
Silua Gallinaria. 14
S. Sosius Diaconus Misensis. 37
eius translatio. 136
Suauiorum corpus Puteolis. 28
Subselliorum ordo in Thea-
tro. 36
Sulphur & lixiuum. 53. ad
dentium dolorem. 52. eius
cultura. 52. in Vulcani Fo-
ro. 51. in ardentibus locis. 65
Sulphureae aquae vis. 52
Sulphurei motus in Islada. 65
Sulphureum oleum. 53
Stadium quid. 36
Stephanus Episcopus Neapo-
litanus. 136
Tarquinius Superbus Cu-
mis. 147
Templum Puteolis Augusto
dicatum. 19
Templorum dedicatio. 20
Templum Baulis. 122
Templa Baiana. 117
Terraemotus Puteolani. 64. 89
Theatrum Puteolanum. 35
Theridates in Theatro Pu-
teolano. 37
Thesau.

The saurorum inuentores. 66.
106
Tiberius obiit in villa Lucul-
li. 134
Tiberij bullae aureae Baijs. 121
Tiro Ciceronis libertus. 47
Totilas Cumanas in deditionem
recipit. 69. Thesauros Cu-
mis reponit. 151
Traconaria crypta. 133
Traianae pilae ad Danubiu.
15
Tripergulis Xenodochium. 86
Turcae Puteolos expugnant.
71
Vandalij Puteolos perdi-
derunt. 69
Vasa Cumana. 174
Veneris templum Baijs. 117
Viae Puteolanae restitutae a
Seuero & Antonino. 4
Via Herculea. 86
Villae Baianae. 115. Misena-
tes. 134. Pausilypanae. 192
Seruiliij Vaciae. 185
Vipera Genius Balsami. 24
Virgilius an Magus. 188
Virgilij sepulchrum. 196
Vulcaniae insulae. 49
Vulcani Fori descriptio. 51.
chymica. 52. aquae. et ignes.
55. Chalcantum. 54. Dae-
mones. 56. ollae. 57. mar-
tyrium S. Iannarij. 59
Vulturum Colonia. 11
X
Enocrita Cumanas a ty-
rannide liberat. 146.
in Cereris sacerdotem eligi-
tur. ibidem.

Errata corrigito.

Pag. 3. in marg. Puteolus. Puteolos. pag. 5. vers 12. plenè. planè. 6. 34. translatum. translatus. 7. 10. Respublicae. Reipublicae. 21. 11. adyti. adyta. 32. 24. cuius homini. cuius homini. 33. 24. Praetores praebant. Praetoribus. 37. 19. Diocletiani Maximini. Diocletiani & Maximiani. 39. 8. Maximino. Maximiano. 44. 6. alicui ex Amazonum. alicui Amazonum. 45. 10. fimbrias. fimbriae. 73. 3. legimusq. Apuliae vel prouinciae. Legimusq. vel prouinciae. 79. 9. quibus quicquid Paulo. qui quicquid Paulo. 135. ver. vlt. *σώρας. σώρα.* 136. 3. anno 289. anno 305. ibid. 30. Cummae Ecclesiae. Cumanae Ecclesiae. 137. 3. Antemium subdiaconum. Antemium subdiaconum. 138. 16. Chalcidenses aedificatum. a Chalcidensibus aedificatum. 156. 2. Paguros. Pagurus. 146. 2. flagrant. fragrant. 136. 9. describit Eugipius. describit Ioannes Diaconus apud Surium. 16. 2. sequutae. sequutur. 37. 24. Festum Diaconos, Desiderium Lectorem. Festum diaconos & Desiderium Lectorem, Beneuentanos. 38. 15. infedilate. infidelitate. 46. 9. Putolis. Puteolis. 53. 24. Ioannem Mormilem. Ioannē Camillum Mormilem. 58. 15. praprupta. praeprupta. 64. 14. 8. 1458. Eugipius. Ioannes Diaconus in translatione S. Sossij apud Surium. 8. 5. inter alios Episcopos. inter alios Theologos. 57. 1. est monitus. monuit. 109. 14. lequiro. requiro. 111. 32. Hu. Hic.

PVTEOLANA HISTORIA A IVLIO CAESARE CAPACIO NEAP. CONSCRIPTA.

PVTEOLANAE VRBIS NOMINA.

Cap. I.

APPELLARVNT hanc Urbem Puteolam Seruius, Puteolas Franciscus Petrar-cha, Putiolium Galenus, Dicarchum San-nazarius,

*Puteola
Puteo'ae
Putiolium
Dicarchum*

— Dicarchi littora Pagros,
Dicarcham Lucilius apud Festum,

Dicarcha

Inde Dicarcham populos Delonq. minorem,
Dicarchidem Petronius, Urbem Dicarchaeam Silius Itali-

*Dicarchis
Vrbs Dicar-
chaea,*

Putioli

cus, Sinus Dicarchaeos Statius, Putiolos antiquus lapis apud Marcellum Muscettolam Neapoli

IMP. CAESARI

IEROPOLITANI

PERYTENSES

QVI. PUTIOLIS. CONSISTVNT.

Dicaeopolis

Putioli

Dicaearchia

Dicaea

Lib. de Vrbe.

Dicaeopolim ait Suidas appellari urbem in Thracia. Alteram deinde eiusdem nominis commemorat, quam & Puteolos dicit, a Dicaeo Neptuni vel Herculis filio sic dictam. Putiolos, Dicaearchiam, & Dicaeam Stephanus; *Δικαρχία πόλις Ἰταλίας ταύτην δὲ φασὶν κεκληῖσθαι Ποτίολους, ἐν ἣ τὸ συμπόσιον ὁ Ἡρώδιανός ἐγράφει. ποτίω δὲ, τὰ φρέατα καλοῦσι Ῥωμαῖοι; Dicaearchia Vrbs Italiae. Hanc dicunt appellari Potiolos, in qua Conuiuium scripsit Herodianus. Quae nunc Graeci phreata, Latini puteos appellant.* Sed cum in dictione *Δικαία*, multa dixisset, tandem ait, *ἡ αὐτὴ δὲ ἐκαλεῖται Δικαρχία, καὶ Ποτίολοι; Haec eadem appellatur Dicaearchia, & Potioli.* Poetae secundam & tertiam syllabam cōtrahunt, si mauis elidunt secundam, & Dicarchiam, pro Dicarcheam efferunt, nam Dicaearchia propriè appellabatur. Quidam Dicaearchiam scribunt, quidam vero, Dicaearchiam propter *a* Graecum.

Putioli.

Lib. 5.

Puteoli vnde.

Strabo vetus nomen fuisse Dicaearchiam scribit, Puteolos nouum, quando sub Annibale nomen inditum à puteis, quos ad hauriendas aquas effoderant vel ab aquarum putore, quod totus ille sinus sulphure, igne, aquis calidis scatet. Hinc Varro, *A puteis* (inquit) *quod sint circa eum locum aquae frigidae & calidae multae. Nisi à putore potius, quod putidus sit odoribus saepe ex sulphure & alumine. Extra oppida à puteis Puticulae, quod ibi in puteis obruebantur homines. Nisi potius, ut Aelius scribit, Puticulae, quod putrescebant ibi cadauera proiescunt.* qui locus publicus ultra Aesquilias.

Puticulae.

Puteoli Emporium Cumanorum.

Subdidit Strabo, Dicaearchiam Cumanorum fuisse Emporium, in supercilio montis conditum, ἐπὶ ντίον Κυμαίων, quae vox, Nauale, & Emporium significat. Praeter Strabonem ea vitur Thucydides. Fuisse autem celebre Emporium, idem innuit;

innuit; *ἡ δὲ πόλις ἔμπορεῖον γεγενῆσθαι μέγιστον.* Et Festus affirmat; *Minorem Delon Puteolos esse dixerunt quod Delos aliquādo maximum Emporium fuerit totius orbis terrarum, cui successit postea Puteolanum.* Cicero ad Atticum; *Qui potui non videre, cum per Emporium Puteolanū iter facerem?* Id in littore maris fuisse, officinarum aedificia facile ostendunt. Loffredus, maritimas eas habitationes ad delicias comparandas & piscinas immittendas arbitratus est. Puteolorum longitudinem Ptolemaeus partium x x i x. cum deunce, latitudinem L i. metitur.

Aedificatio.

Indè à Cumanis aedificatum oppidum existimarunt. Stephanus à Samijs affirmat, *Ποτίολοι, πόλις Τυρρηνίας, κτίσμα Σαμίων, ἢ τις καὶ Δικαρχία; Puteoli, vrbs Italiae, condita à Samijs, quae ciuitas & Dicaearchia dicitur.* Et in dictione *Δικαία*; Ionum Coloniam facit, *ἐστὶ καὶ ἑτέρα ἐν τῇ Τυρρηνικῇ κόλπῃ Ἰόνων ἀπαικος; Est & alia in mari Tyrrheno, Ionum Colonia.* Pausanias bis meminit, primum in Messenijs; *ὅπου γε καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐν Λικευρχίᾳ τῇ Τυρρηνῶν ἐξεύρηται ὕδωρ σφοῖς θερμὸν, οὕτω δὴ τι ἐξ ὧν ὡσεὶ τὸ μόλυβδον (διεξήσεις γὰρ διὰ μόλυβδον ῥέον) ἔτσι κατέτηξεν οὐ πολλοῖς; Cum aetate nostra ad Puteolos, quod & Tyrrheni maris accolarum oppidum, Dicaearchia Graecis dictum, aqua extiterit tam acuto calore efferuescens, ut intra paucos annos, plumbeos per quos fuit tubulos resoluerit.* Deindè in Arcadicis; *Πρὸ Δικαρχίας δὲ τῆς Τυρρηνῶν ὕδωρ τε ἐν θαλάσῃ ζέον, καὶ νῆσος δὲ αὐτὸ ἐστὶ χειροποίητος, ὡς μὲν δὲ τοῦτο τὸ ὕδωρ ἀγρὸν ἔσθ', ἀλλὰ σφοῖς θερμὰ λουτρά; Et iuxta Dicaearchiam Tyrrhenorum, calidae efferuescunt in mari aquae, ubi de industria exstructa est insula in Balneis aquarum calidarum, nec eius muneris ullus est usus.* Eius tamen conditoris mentionem nullam facit. Idq. idcirco scripti, quod temerè aliqui conditorem apud Pausaniam reperiri affirmāt. Placeat aliquibus Suidae opinio, qui Dicaeam Neptuni, vel Herculis filiū asserit, si nouam maluerint sequi opinionem.

Puteolus aedificatur Samijs.

Dicaeus.

Amplificatio.

Oppidum à Romanis Imperatoribus auctum, ornatum, mul-

4 PUTEOLORVM

Ad Att. lib. 5.
ep. 2.

Muris por-
ta Herculeae.

Lib. 2. Silu.

Viae Puteo-
lanae.

multisq. locis restitutum, paruum deinde Romam appella-
runt. Cicero aduenientium multitudini nomen tribuit; *Ha-*
buius in Cumano quasi pusillam Romam. Hinc templa, portus,
academiae, theatra, statuae, thermae, & alia memorabi-
lia, quorum parua quae supersunt vestigia, animi Romani
magnitudinem, Imperatorum in ijs locis cōsuetudines, ma-
ximarum rerum memoriam praeseferunt. Murorum, & por-
tae Herculeae praeclarè hoc Epigramma meminit,

D.D.N.N. IMP. CAES. TRAIANVS. P.P. INVICTVS.
AVG. MVRS. CVRLONEN. AEDIFICIIS. PROVI-
DENTIA SVA INSTITVTIS. ATQ. ERECTIS. POR-
TAM. PUTEOLANORVM HERCVLEAM. VOCAR-
I. IVSSIT.

Muris idcirco & turribus celebre fuit oppidum. Papinius
turres & moenia Puteolana commemorat,
Et, *Omnia Chalcidicas turres obuersa saluant.*
quae te genuere Dicarchi
Moenia

Barbarorum saepius in Italiam illuione collapsa, & solo
aequata. Vias quoq; stratas à Septimio Seuero, atque An-
tonino legimus quem libētissimè ibi fuisse versatum, praeter
lapides, nummorum copia quae quotidie reperitur ostendit.

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS. SEVERVS. PIVS. PER-
TINAX AVG. ARABIC. ADIABEN. PARTHICVS.
MAXIMVS TRIB. POT. IX. IMP. XII. COS. II. PP.
PROCOS. ET. IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTO-
NINVS. PIVS. AVG. TRIB. POT. III. PROCOS.
E... VIAS. RESTITVIT. A PUTEOLIS

Et à Vespasiano,
IMP. CAESARI. VESPAS. AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. III. IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII. SEN.
PUTEOL. QVOD. VIAS. VRBIS. NEGLIGENTIA
SVPER. TEMP. CORRVPTAS. IMPENSA. SVA.
RESTITVIT.

Ex quibus oppidi amplitudinem nō tantum supercilio con-
tineri

HISTORIA

tineri cognoscimus, cum in mediterraneis nobilissima aedi-
ficiorum monumenta cernantur, & ad viam Campanam
plurima supersint. Atque templa, theatra, parietinas illas
ad quatuor millia passuum fortasse circumplectebantur. Ne-
scio an Dicaearchaei Cumanos felicitate superauerint. Ali-
quo id tempore factum nō vereor, cum scilicet Romani Im-
peratores Puteolanas delicias Cumanis praeposuerint.

DE PUTEOLANORVM REPUBLICA.

Cap. II.

ICA EARCHIAE Antiquam Rempu-
blicam, eadem ratione qua Neapolitana,
fuisse institutam plenè affirmo, quando à
Graecis duxit originem, quod lapides cō-
firmant, & explicat Hebo quem Puteolani
venerabantur (licet Neapolitanorū Deum,
illum fuisse scribat Macrobius) ad Theseum quoque fortasse
originem referentes. Quapropter, Cumanos, Puteolanos,
Neapolitanos, eosdem genere, religione, lingua fuisse non
dubitarem. Hoc tamen sibi maximè Puteolani tribuerunt,
quod eorum Rempublicam iustae administrationis titulo in-
signitam, Dicaearchiam (id enim Graeca vox sonat) appel-
larunt. Suidas; *Δικαίρχεια δὲ ἡ δικαίος ἀρχουσα* Apud Staiua-
nos Neapoli, lapidis extat fragmentum, quod cum Pios lu-
dos commemoret, qui Puteolis peragebantur, indè Neapo-
lim translatum patet. Ibi Consulis atque Demarchi mentio
facta est, vt ordinem & populum Puteolanum dignoscamus,

Respublica à
Graecis.

Hebo Puteo-
lanorum quae
Deus.

Iusta Respu-
Puteol.

Σ.... ΤΠΑΤΟΣ, ΔΗΜΑΡΧΗΣΑΣ. ΑΓΩΝΑΣ. ΠΙΟΤΣ
ΝΟΜΟΤ..... ΡΩΜΑΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ. ΚΑ.....
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΗΣΑΣ. ΤΟ ΒΑΛΑΝΕΙΟΝ. ΑΝΕΘ....
ΕΠΕΣΚΕΤΑΣΕΝ. ΟΚΤ.....

Fieri potuit, vt Colonia iam deducta Archontes defierint,
&

Consules ex
Demarchus
Ludi Pij.
Augustales.

& Consules cum Demarcho administrarint. Ludos praeterea habemus Puteolanos, qui Pij dicebantur, ad Antonini Pij honorem instituti, qui cum Augustalibus Neapolitanis fuere percelebres. sic enim in antiquo lapide Romae in aedibus Cardinalis Farnesij, inter caetera,

ΝΙΚΗΣΑΣ ΑΓΩΝΑΣ ΕΤΣΕΒΕΙΑ ΕΝ ΠΟΤΙΟΛΟΙΣ
ΣΕΒΑΣΤΑ ΕΝ ΝΕΑΠΟΛΙ *Pios ludos Puteolis, Augustales*

Neapoli. Quod si Antonini aetate eorum Magistratum nomina supererant, existimandum est adhuc reliquam Puteolanorum fuisse Rempublicam, ne Coloniae seruitute Reipub. amitteret rationem, quod etiā contigit Neapolitanis. Splendidissimi Puteolani ordinis memoria extat in lapide in monte Coelio sub Pio iv. reperto,

Ordo splendissimus Puteol.

L. ARADIO. VALERIO. PROCVLO. V. C. AVGVRI. PONTIFICI. MAIORI. XV. VIR. SAC. FACIVND. PONTIFL. FLAVIALI. PRAETORI. TVTEL. LEGATO. PROPRAET. PROV. NVMDIAE. PERAEQVATORI. CENSVS. PROVIN CIAE. GALLECIAE. PRAESIDI. PROV. BYZACENAE. CONSVLARI. PROV. EVROPAE. ET. THRACIAE. CONSVLARI. PROV. SICILIAE. VICE. SACRA. IVDICANTI. EIDEM Q. IVDICIO. SACRO. PER. PROVINCIAS. PRO. CONSVLAR. ET. NVMDIAM. BYZACIVM. AC. TRIPOLIM. ITEM Q. AC. MAVRETANIAM. SITIFENSEM. ET. CAESARIENSEM. PERFVNCTO. OFFICIO. PRAEFECT. PRAETORIO. COMITI. ITERVM. ORDINIS. PRIMI. INTRA. PALATIVM. PRAEFECT. VRBI. VICESACRA. ITERVM. IVDICANTI. CONSVLI. ORDINARIO. VIRI. PERFECTISSIMI. ET. PRINCIPALES. ET. SPLENDISSIMVS. ORDO. ET. POPVLVS. PUTEOLANORVM. PATRONO. DIGNISSIMO. CYRANTE. SEPTIMIO. CARITONE. V. P.

Qui lapis Romam Puteolis fortasse translatus. In eo quicquid Romani Imperij dignitas possidebat, quicquid in notitia vtriusque Imperij proponitur, elucet. licet declinantis Imperij

Imperij imaginem proponat, quod tamen Romani nominis amplitudinē & propagationem retinebat per tot prouincias in orbe diffusas. Idq. summae laudi sibi tribuant Puteolani, quod amplissimum virum patronum (quid si ciuem?) tot dignitatibus ornatum habuere. Maiorem tamen redolet antiquitatem Epigramma ad aedem Neptuni Puteolis,

C. HOROLOGIO
RESPUBLICA. REFECIT.

In littore Puteolano lapis repertus, qui etsi Neapolim ductus fuerit, Puteolis tamen non est abducendus. In eo Respublicae simulacrum apparet, & Senatusconsulti formula legitur. Citat Brissonus;

L. ANNIO. L. F. COL. MODESTO. HON. EQVO. PVBL. K. IVN. IN CVRIA. AVGVST. ANNIAN. SCRIBVND. ADFVER. T. OPPIVS. SEVERVS. VIGNETIVS. LIBERALIS. IVLIVS. CALPETANVS. GRANIVS. LONGINVS. QVOD. C. AFFIDIVS. THRASEA. D. CLAVDIVS. QVARTINVS. II. VIRI. V. F. DE. CONFIRMANDA. AVCTORITATE. MEMORIAE. HONORAND. STATVAEQ. PONENDA. ANNIO. MODESTO. ANNI. NVMISIANI. ORNATI. VIRI. FILIO. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. CVM. ANNIVS. NVMISIANVS. VIR. AD SINGVLORVM. TESTIMONIUM. PERTIN. QVA. PROBITATE. MORVM. QVA. QUIETE. VITAE. QVOD. VIRO. IN. DOLORE. PRAESIDIUM. EST. MERVERAT. AFFECTVVM. NOSTRORVM. CONSOLATIONEM. AD QVE. CANDOREM. ORDINIS. NOSTRI. BONVM. CIVEM. PIVM Q. PATREM. IN. TAM. GRAVI. FORTVNAE. INIVRIA. QVA. POSTEST. INDIGNATIONE? A TANTA. AVOCARE. TRISTITIA. PLACERE. HVIC. ORDINI. AVCTORITATE. IN. EAM. REM. ANTE. HANC. DIEM. FACTAM. CONFIRMARI. PERMITTIMVS. ANNIO ADIECTO. LIB. EIVS. STATVAM. PONERE. ANNIO. MODESTO. LOCO. ASSIGNATO. A. II. VIRIS. NOSTRIS. QVO. TESTATIOR. SIT. ERGA. EVM AFFECTVS. REIPUBLICAE. NOSTRAE. COLLAUDANTIS. QVOD. IN. VITA. PRAESTITERIT. GENSV. ADIECTVS. LIBERTVS. L. D. D. D.

Similli-

Duumviri
Puteol.

De Decurion.

Curia.

Basilicis.

Simillimus hic lapis Graeco lapidi Neapolitano, in quo eius ciuitatis Respublica, Colonia etiam deducta conspicitur, licet pro Duumviris, quorum hic mentio facta est, ibi Archontes exponantur. Et Duumviri ex Decurionibus eligebantur, ijque vel Capitales & Iurisdicundi, praecipuae auctoritatis erant, quamobrem Paulus Iurisconsultus; *Is qui non sit Decurio, Duumviratu, vel alijs honoribus ciuilibus fungi non potest*; vel Aedilitij, qui sacras aedes dedicabant, omnisque generis expiationes quae ad auertendas Deorum indignationes pertinebant. Ambo in lapide explicantur. Alter quoque lapis Puteolanus Neapoli est in sacra Turri D. Gregorij, in quo in eadem Curia Anniana decernit Senatus de statua ponenda Octauio Agathae. Quem in Corporibus Puteolanis descripsimus.

Quibus in lapidibus Curias, & Basilicas animaduertamus. Erant siquidem Curiae, maiores Iudicum confessus. Aristophanes appellauit *ἑπορτισήρια*. A Philosophorum curiosa contemplatione, ad Forum transtulit. Sed aliquando aliae à Senatu erant Curiae, easque cum Basilicis coniunctas aedificauerunt. Ideoque in alio lapide.

IN. CVRIA. BASILICAE. ANNIAN.

Formula Senatusconsulti.

Ab Annio aedificata, veluti Hostilia, quam primus Hostilius Rex aedificauit. Undecim descripsit in Vrbe Roma P. Victor. Ibi priuata iudicia quasi sub testis cognoscebantur. Caeterae enim quaestiones in Fori area nuda referebantur. Et antiqui morem Atticum repraesentarunt, qui sub dio causas perorabant. Romae Basilica Porcia, à Censorio Catone, praeclara fuit; & Fulvia inter coeteras, quam Paulus Console magnificenter extruxit. Quemadmodum haec Puteolis Anniana, ab Annio Modesto, vel Numisiano aedificata. Notae illae. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. Quod de ea re fieri placuit, de ea re ita censuerunt, formula erat Senatusconsulti. Neque verendum Basilicas, Aerario, Carceri, Cucuniae coniunctas quibus cum & Chalcidica extruebantur, pecuniae

cuniae eudendae officinae, quae & Chalciaecae dicebantur. Hinc Minerva Chalciaeca apud Thucydidem. Alij loca ampla interpretantur, in qua magistratus conueniebant, more Chalcidensium aedificata. Cornelius Tacitus, in Republica Puteolana discordias notat; *Iisdem Consulibus audita Puteolanorum legationes, quas diuersas Senatorius ordo plebsque ad Senatum miserant. Illi, vim multitudinis; hi, Magistratum & primi cuiusque auaritiam increpantes. Cumque seditio ad saxa & minas ignium progressa, necem & arma perliceret, C. Cassius adhibendo remedio dilectus. Quia seueritatem eius non tolerabant, precante ipso ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte pratoria, cuius terrore ac paucorum supplicio redijt oppidanis concordia.* En tibi Senatorium ordinem & plebem Puteolanam, quae tamen Respublica, Romanis subdita, Magistratus, cohortes, supplicia subibat Romanorum.

Lib. 13.

COLONIA, MVNICIPIVM, PRAEFECTURA Puteolanorum. Cap. III.

ANNO ab v. c. 554. L. Cornelio, P. Villio Coss. Castrorum portorium, quo in loco, nunc oppidum est, Censores fruendum locarunt, & Colonos eò trecentos (is numerus à Senatu finitus erat, ut loquitur Liuius) adscripserunt. Post biennium verò, C. Cornelio, Q. Minutio Coss. C. Acilius Tribunus plebis legem tulit, ut quinque Coloniae in oram maritimam deducerentur, duae ad ostium fluminis Volturni; una, ad Puteolos; una, ad castrum Salerni. His Buxentum, quoque adiectum. Tricenae familiae in singulas Colonias iuebantur mitti. His deducendis ij Triumviri qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Seruilius Geminus, Q. Minucius Thermus, T. Sempronius Longus. Triennio deinceps interiecto, P. Scipione, T. Longo Coss. Coloniae deductae

Castrorum Portorium.

Coloniae deductae.

B

Puteoli,

Puteoli, Linternum, Vulturnum. Tunc verò Romanorum Colonia deducta est. Hac de causa Frontinus, *Puteolos Coloniam Augustam Augustus deduxit. Iter uno latere populo debetur p. xxx. ager eius in iugeribus veteranis, & Tribunis Legionarijs est assignatus.* Sic etiā nominat Plinius lib. 3. c. 5. *Dein Puteoli Colonia Dicaearchia, dicti Magnam tamen affert Cornelius dubitationem lib. 14. Annalium cū scribit, In Italia vetus oppidū Puteoli; ius Coloniae & cognomentum à Nerone adipiscuntur.* Cur igitur Liuius, & Velleius à Puteolis Coloniam esse adeptam dicunt, iam tū à Scipionis aetate? Ecquid ea significant?

AEDIL. COLON. PVTEONORVM;

&

GENIO. COLONIAE. PVTEOLANORVM;

atque,

AB. COLONIA. DEDVCTA. AN. XC

N. FVFDIO. N. F. M. PVLLIO. DVOVIRI

P. RVTILIO. C. M. MANLIO. COSS.

OPERVM. LEX. II.

item,

Q. FILIVS. L. TILIVS. RVFVS. ET. Q. ACRIE-
LVS. Q. FILIVS. CELER. PRÆTOR. DVVMVIRI
LANARIAS. ET. QVAE. IN. HIS. SVNT. SVA PE-
QVNNIA. FECIT. VT. EX. EO. VECTIGALI. QVO-
TANNIS. COLONIS. MVLSVM. ET. CRVSTVM
NATALE. CAESARIS. AVGVSTI. DARETVR.

praeterea,

PRO. SALVTE. ET. VICTORIA. AVGVSTORVM
DEO. MAGNO. GENIO. COLONIAE. PVTEOLA-
NORVM. ET. PATRIAE. SVAEQ. AVRELIVS
HERMODION. SEVIR. AVGVST. ET. CVRATOR
EORVM. EXTRVXIT. ET. DONVM. DAT

L. D. D. D.
& Neapoli,

COLONI. ET. INCOLAE. PVTEOLANI
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS.

Et quāvis Cicero Oratione pro M. Coelio, Municipium faciat, *Nam quod est obiectum municipibus adolescentem non esse probatum tuis, nemini unquam praesenti Putcolani maiorem honorem habuerunt;* ex Frontino tamen collegimus, recēiori aeuo ab Augusto fuisse Coloniam deductam. Quapropter cum Agellio dicerem, saepe commutari solere Colonias in Municipia, & contrā. Lipsius ait, Cornelij verbis eam vim esse, vt velit vniuersum oppidum incolaeq. (plures autem inquilini eius loci ob commercia & mare) praeter eos qui restabant ex Colonis Augustaeis Colonico iure donatos. Colonia deindē perduravit. Nam cū clāsem Misēnensem Claudius Fauentinus Cēturio Vespasiano imperante ad defectionē duxisset, subdidit Tacitus, *A quibus Municipia Coloniaeq. impulsae, praecipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contrā Capua Vitellio fida, municipalem aemulationem bellis civilibus miscebant.* In quibus etiam Municipij & Coloniae mixtionem consideramus. Aliqui Cornelij verba sic emendant; *Nam cū prius Colonia Augusta, tū etiam Augusta Neroniana dici coepit; vt nouum ius & cognomētum tū etiam adepta fuerit.* Quatuor praeterea numerantur Coloniarum genera; Romani iuris, Latinae, Augustales, Veteranae. Colonia Romani iuris, aut habebat Romanos ciues tantū deductos; aut cum ijs alios mixtos habitatores; aut quamuis barbari habitarent, legibus tamen Romanis erāt obnoxij. Primi Coloniarum generis eae sunt, quas Liuius bello Punico secundo enumerat. Secundi, cuius meminit idem lib. 9. Dec. 1. *Soza ad Samnites defecerat interfectis colonis Romanis. Quò cum prior Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recuperandamq. Coloniam magnis itineribus peruenisset &c.* Tertij generis multas Claudius constituit, cū quaedam ciuitas ius Latij à Romanis, vel Augusto, vel Senatu acquisiuisset. Et comuni Caesarum vocabulo, Augustae fuerunt appellatae. Quarti generis illae habebantur, quae à Veteranis erant habitatae, & ab Imperatoribus Romanis deductae, & militibus emeritis concessae, quales multas Augustum & Antonium

Puteoli Municipium.

Lib. 16. c. 13

In Tacitum.

Hist. lib. 3.

Coloniartū genera quatuor.

Coloniae Augustae.

Capua
Nuceria.

deduxisse victis Bruto & Cassio, Appianus auctor est. Eius ordinis Agrippina apud Rhenum, in Italia Capua atq; Nuceria. Eius itaq; Coloniae deductae aliqui primum annum M. Porcio Catoni, & L. Flacco Coss. tribuunt, Urbis, 568. Augustus cum bellis civilibus victor Ianum clausisset, distributis Veteranis militibus premijs, inter duodetriginta Colonias, Puteolos Coloniam militarem fecit. Tum post Neronem, Flavia eadem Colonia appellata est sub Vespasiano, Antonino, & coeteris, Puteolis,

..... CAESARI..... NINO..... THICI
NEPOTI. DIVI..... NINO. AVG. PIO
COLONIA. FLAVIA..... VPER COETERA
..... VS. PILARVM. VIG. V.
..... QVO..... ET. MVNITIO.....

Puteoli, Sa-
lernum, Bu-
xentum.

Puteolani nō
erant Roma-
niciues.

Praefectura
Puteoli.

Decuriones

Erat haec inscriptio in arcu marmoreo qui Antonino Pio erectus fuerat, quod restaurando operi subuenisset. In ingressu Molis erat, gratitudinis monumentum. Scribit enim Plutarchus in Sylla, eum decem ante mortem diebus Dicaearchensium seditionem composuisse, legesq. ijs praescripsisse. Antè Augusti tempora, inter alia Coloniarum genera cum Liuiο fuisse affirmabimus. Qui habuisse eam Coloniam priuata aliqua ciuitatis iura, vt coeterae Coloniae, non autem publica, ostēdit scribens, Colonos qui Puteolos, Salernum, & Buxentum adscripti nomina dederant, cum ob id se pro ciuibz ferrent, Senatum iudicasse non esse ciues Romanos. Quamobrem nomine ciues Romani erant, re verò ipsa coloniarum tantum Puteolani. Idemq. confirmat P. Scipionem Africanum, & P. Aelium Paetum Censores, portoria rerum ueptium appellat. Pompeius, Praefectura. Antea tamen Praefectura fuerat, ac eò mittebantur Magistratus ad ius dicendum à populo. Ciceronis aetate Municipali tantum iure fruebantur, neque Praefecti mittebantur, sed ipsi suos Magistratus habebant. Deductae tamen Coloniae, praefuere Decuriones

riones. Puteolos vero (inquit Cicero 2. Orat. contra Rullum) qui nunc in sua potestate sunt, suo iure libertateq. utuntur, totos nouo populo atque aduentitijs copijs occupabunt. At libertate donati fuerant, quod Emporium illud esset populi Romani, & quotannis eò Quaestor mittebatur, cui obtigerat Aquaria prouincia. A Symmacho qui Theodosij aetate vixit, Municipales Puteolani appellantur; Ne ciuitas quae lauacris publicis digna, & calcem reparandis moenibus subministrat, defectu subito exhausta succumberet V. M. & Dec. mod. Puteolanis municipibus derogatos, Terracinensum vsui deputauit. At si Municipia Patronos sibi deligebant, Cicero Antonium accusat idcirco Puteolanos infestantem, quod C. Cassium & Brutos sibi patronos adoptassent. Et anno 1602. dum Franciscus Castrius Neapolitani Regni Vicarius esset effectus à Philippo III. dissecto piscatoris cuiusdam domus pariete, fundamenta patefacta essent, marmoreum sepulcrum repertum est ad quod cum Dominico Fontana Regio Architecto descendens, hoc reperi inscriptum epigramma,

C. N. A S I N I O
POLLIONIS. ET. AGRIPPAE. NEPOTI
PVTEOLANI. PATRONO. PVBLICE.

Meliore conditione esse Colonias quam Municipia dixit Agellius. Adrianus verò in oratione pro Italicensibus, mirari se dicit, quod quaedam antiqua Municipia, in ius Coloniarum mutari gestierint. Praefecturarum iure deuinctos legimus Puteolos, atque eo genere Praefecturae, in quam Praefecti mitterentur à populo creati, in quo Cumae, Casertum, Vulturnum, Linternum, Acerrae, Sueffula, Atellae & Calatia etiam erant annumeratae.

Colonijs praef-
erant.

Puteolani li-
bertate dona-
ti.

Puteolanorū
patroni Bruti.

Lib. 16. c. 13.

Quo genere
Praefectura-
rum Puteoli.

Seneca sic describit; *Hodie naues Alexandrinae nobis apparuerunt quae praemitti solent, & nunciare sequutae classis aduentum Tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniae aspectus est. Omnis in Pilis Puteolanorum turba consistit; & ex ipso genere velorum Alexandrinas (quamuis in magna turba nauium) intelligit. In ea mole hic lapis appositus erat, qui mari obrutus anno tandē 1577. à Puteolanis maximo labore erutus, in quo Antonino opus restitutum tribuitur,*

IMP. CAESARI. DIVI. ADRIANI. FIL
DIVI. TRAIANI. PARTHICI. NEPOS
DIVI. NERVAE. PRONEPOS. T. AELIVS
ADRIANVS. ANTONINVS. AVG. PIVS
PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. DESI
GNAT. III. P. P. OPVS. PILARVM. VI
MARIS. CONLAPSUM. A. DIVO. PATRE
SVO. PROMISSVM. RESTITVIT.

Quod si portum veteres illi humanarum rerum peritissimi apertum ferè aedificauerint, maximae prudentiae tribuendum est, quando id quod inter Pilas vacui relictum est, accessu maris atq; recessu, coeno & arenae aggeribus portum purgat, atque ita expeditior est ad retinendas naues.

Puteolanae
arenae solidi-
tas.

Huiusmodi in mari solidissimè iactum aedificium, arenae Puteolanae (quam Dicaearchaeam appellat Sidonius) magnam gloriam attulit. Eius enim natura calci maximè respondet, validamq. conglutinationem atque concretionem suscipit. Quo factum est vt ferrugineam arenam plerisque in locis Puteolanā appellent. In Puteolano tractu in mare deiecta aedificia cernimus, quae sunt scopulis solidiora. Vt non ab re dixerit Plinius, *Puluerem appellatā in Puteolanis collibus apponi maris fluctibus, merumq. protinus fieri lapidem vnum in expugnabilem undis, & fortiolem quotidie, utiq; si Cumano miscatur coemento.* Et Pontanus lib. de Magnificentia, Cōstantinum Augustum, quo Moles Byzantina diuturnior esset, è littore Baiano Puteolanum puluerem nauibus comportandum iussisse scribit, nunquam pecuniae parcentem vt animi patefa-

Cap. 2.
Pulvis Pu-
teolanum By-
zantium dedu-
xit.

patefaceret maiestatem. Ignem eius bonitatis esse efficientem scribit Vitruuius. *Est (inquit) genus pulueris quod efficit naturaliter res admirandas. Nascitur in regionibus Baianis, & in agris Municipiorum quae sunt circa Vesuuium montem, quod ammixtum cum calce, & caemento, non modo coeteris aedificijs praestat firmitatem, sed etiam moles quae construuntur in mari sub aqua solidefcunt. Hoc autem fieri hac ratione videtur, quod sub his montibus & terra feruentes sunt fontes crebri, qui non essent si non in imo haberent aut de sulphure, aut alumine, aut bitumine, ardentem maximos ignes. Igitur penitus ignis ac flammae vapor per interuenia permanens & ardens efficit leuem eam terrā; & ibi qui nascitur tophus exugens est, & sine liquore. Ergo cum tres res consimili ratione ignis vehementia formatae vnā cohaerescāt, & celeriter humore duratae, solidentur; neque eas fluctus, neque vis aquae potest dissoluere. Qua de re sic apud Sidonium Apollinarem,*

itur ad aequor

*Molibus, & veteres tellus noua contrahit undas,
Namque Dicarchaeae translatus pulvis arenae
Intratis solidatur aquis: durataq. massa
Sustinet aduectos peregrino in gurgite campos.*

Carm. 2.

DE CALIGVLAE PONTE.

Cap. VI.

Caligula vt Baiarum mediū interuallum, & Puteolanas moles, trium millium & sexcentorum ferè passuum ponte coniungeret (sic loquitur Suetonius) cōtraxit vndique onerarias naues, & duplici ordine ad anchoras collocavit, superiecto aggere terreno à directo in Appiae viae formam. Indè commeauit vltro citròq. biduo continenti. Primo die phalerato equo, insignis quoque Querna (Quercica, Quercia, ab alijs dicitur)

Incessus Caligulae per pontem.

Invidiae sacrificavit Caius.

Lib. 19. c. 1.

dicitur) corona & gladio, aureaq. chlamyde. Postridiè quadrigario habitu, curriculo biugi famosorum equorum, praeseferens Darium ex Parthorum obsidibus, comitante Praetorianarum agmine, & in effedo cohorte amicorum. Idq. ab eo factum narrant, vt Persarum Regem Xersem imitaretur, qui ex Asia in Graeciam ponte transmisit, & angustiores Hellespontum contabulauit. Extāt Philippi Macedonis Epigrammatarij versus. Vel vt Germanos & Anglos, quibus cum bellum erat gesturus, magnorum operum laboribus perterreret. Vel, cum sciret à Thrasillo mathematico dictum fuisse Tiberio, tunc Caium in Imperio successurum, cum equo mare Baianum praeternavigaret, voluisse ostendere Thrasillum vera dixisse. Dio in Claudio hæc scribit; Γαίος δ' ἐκείνης ἡμέρας τῆς πομπῆς οὐδὲν προετίμησεν (οὐδὲ γὰρ μέγα τι ἐνόμιζεν εἶναι) ἰππῶν δὲ ἡπείρου δελάσαι, διὰ δ' τῆς θαλάσσης τρέπον τινὰ δι' ἰππῶν σαι γεφυρώσας τὸ μεταξὺ τῆς Πουτεολῶν καὶ τῆς Βαυλῶν. τὸ γὰρ χάριον τοῦτο καὶ ἀντιπέραν τῆς πόλεως ὄρεϊ, διέχον αὐτῆς σταδίους ἑξ καὶ εἰκοσι; Verum Caius rem haud magnā esse censens si equo per continentem terram inueberetur, ouationem eam spreuit, ac per mare equo vebi intendit ponte iniecto ei maris parti quae est inter Puteolos & Baulos. Is locus è regione urbis situs, & distant inter se Bauli & Puteoli milibus passuum tribus & quadrante. Addidit praeterea antequam pontem ingrederetur sacrificasse Neptuno, & Φθόνῳ, Liuiori scilicet, ne qua opprimeretur inuidia; deindè in urbē quasi in hostes irruisse celeriter, tunica auro intexto amictum. Xiphilinus scribit in eo ponte diuersoria, quaedam ita aedificata, vt in ea aqua bibendi causa deduceretur; ἀλλὰ καὶ ἀναπαύλαι ἐν αὐτῇ καὶ καταλύσεις, ὥστε καὶ ὕδωρ αὐτὰς πότιμον ἐπὶ ἱέρυτον ἔχεν. Barbarus homo deindè nemini parcens, omnes ex ponte ludibrii causa deturbauit, eosq. qui aliquo pacto se continebant, deiiciēdos quoque iussit; in rebus enim etiam Iosephus de hoc ponte loquens ait, Caligulam aquae etiam elementum sibi subijcere voluisse, eaq. gessisse in fluctibus, quae terrae natura sustinet. Dūm verò trecentis stadiis continen-

inentē abesse dicunt interpetres, hallucinati sunt non animaduertentes σταδίους τριάκοντα. Iosephus accedit ad Suetonium. Dionis tamen verba xxxv. tantum stadia interesse declarant,

PUTEOLANORVM ANTIQVA

Religio.

Cap. VII.

X nummis Puteolanis HEBONIS religionem elicimus, habent enim ex altera facie Apollinis caput, ex altera Hebonem (quem Campaniae communem fuisse in Neapolitana historia ostendimus) cum inscriptione, ΠΟΤΕΟΛΙΤΩΝ. Puteolani quoq; Graeci ad Theseum (vt diximus) originem referunt. Hebo idem qui & Mithra, aut Serapis. Taurina forma barbatus is Deus est, nam Hieropolitani barbatus Solem depingebant. Graecis Bacchapaëa, apud Macrobiū, idemq. Liber, Apollo, & Dionysius.

AVGVSTI. In media vrbe quae nūc reliqua est, templum opere Corinthio pulcherrimum videmus, quod nec tempus edax, nec hostium furor, nec flammaram iniuria perdere potuerūt. Augusto Caesari dicatum. Idq. sub Iouis nomine factum praedicant. Haec ibi leguntur,

Templi Augusto dicatū.

L. CALPVRNIO. L. F. TEMPLVM
AVGVSTO. CVM. ORNAMENTIS. D. D.

Ex quadratis marmoreis lapidibus ita cōpactum, vt vno tantum saxo erectum censeatur. Atque huiusmodi omnes conditum existimarent, nisi tympani dexter angulus decedens, rimas aliquot aperuerit. Architecti nomen adscriptū,

L. COCCIVS. L.
C. POSTVM. L.
AVCTVS. ARCHITECTVS

C 2

Qui

Templorum
dedicatio.

Qui Ioui dicatum arbitrati sunt, Seruio assentiuntur, qui Ioui vrbium arces fuisse dicatas scribit; & scopulum illum arcem Puteolanam iudicarunt. At quo pacto templa dedicarentur, de eiusdem templo Romae dicato, hæc scribit Dio de Caio; ἐκ δὲ τούτου τὸ ἡρώων τὸ τοῦ Αυγούστου ὁσίωσε τῶ ἐπινίκιον σολῶ ἐνδύς καὶ οὔτε ἐγγυρῆσαι τοὶ παῖδες οὔτις καὶ ἀμφιθαλεῖς ἦσαν, μετὰ παρθένων ὁμοίων τὸν ὕμνον ἦσαν, καὶ ἡβουλή σὺ τὰς γαμεταῖς σφῶν, ὅ τε δῆμος εἰσιτάθῃ θέατε παντοδηπαι ἐγένοντο, τὰ τε γὰρ τῆς μουσικῆς ἐχόμενα ἐσηχθῇ &c. Deinde Caius habitu triumphali templum Augusti dedicauit, nobilissimis pueris aetate florentibus, cum virginibus eiusdem ordinis hymnum canentibus, epulumq Senatoribus & eorum uxoribus ac populo datum, variaq. spectacula edita, & omnis generis musica introducta.

Neptunus
tutelare Nu-
men Puteol.

NEPTUNI templi ruinae adhuc vigent cuius Cicero meminit Acad. 4. O praeclarum prospectum. Puteolos videmus, at familiarem nostrum Auium, fortasse in porticu Neptuli, tutelare loci Numen vocat, cui sacra fecit Caesar contra Antonium profecturus; ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκ Διχαρξείας, θύων ἀμασπένδων ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος νεῶν ἐς τὸ πέλαγος ἀνέμοις εὐδαίσι, καὶ ἀσφαλθείω Ποσειδῶνι, καὶ ἀκύμονι θαλάσῃ; Caesar Puteolos cum prius e Praetoria porrectis extis in mare litasset, Tutelari Neptuno, & tranquillo mari, &c.

Adrianus Pu-
teolis sepeli-
iur.

Hoc templum idem aliqui esse aiunt, quod Adriano sepulcri loco dicatum innuit Spartianus his verbis; Post hæc Adrianus Baias petijt, Antonino Romae ad imperandum relicto, ubi cum nihil proficeret, accersito Antonino, in conspectu eius apud ipsas Baias periijt die vi. Iduum Iuliarum (maior sexagenario addidit Aurelius Cassiodorus in Chronicis morbo inter cutis aquae Ruffino, & Torquato Coss.) inuisusq. oibus sepultus est in villa Ciceroniana Puteolis. Paulò post; Templum denique ei pro sepulcro apud Puteolos constituit, & Quinquennale certamen, & Flamines, & Sodales, & multa alia quae ad honorem quasi Numinis pertinerent. Repertae ibi Adriani Statuae, corona laurea, & paludamentis, & chlamyde ornatae. In hortis Sangrijs, tres sunt columnae stantes, quas ad id templum pertinere sum arbitratus. Lapis praeterea,

MAGNO INVICTO. IMP. CAES.
D. TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI. NERVÆ
NEPOTI. TRAIANO. ADRIANO. AVG.
PON. MAX. TR. POT. V. COS. III. OPTIMO
MAXIMOQ. PRINCIPI. P. DECRETO. D.
. . . . POPVL. . . . CONSENSV.

Eius templi amplitudinem saepè admiratus sum cū Claudio Blandicio viro acri ingenio & curioso, quocum ibi esse maluissimus, quàm in hortis Hesperidum. Arcus, fornices, thecae in quibus statuas collocabant hederæ corymbis occupatae, subterranea circum loca, atque adyti faciebant animos ut effodiendo aliquid curiosum reperiremus.

INVIDIAE. Nam Caligula ^{Φθόνῳ} sacrificauit. Hanc Deam Graeci masculam effingunt. Et Lucianus in Dialogo <sup>Ἰνιδία, μά-
σकुλα.</sup> διαβολῆς, virum non dū planè ex morbo conualescentem proponit. Ab Ouidio domum, & formam requiras.

SERAPIDIS, & HONORIS religionem coluisse Puteolanos, iisdemq. aedem statuiffe, nobilissimus ille lapis declarat, quem Puteolis Neapolim transtulerat Spataphorus, eoq. mortuo in Arpinam villam transtulit Alphonsus Sancius, Grotulanorum Marchio, quem tamen in Puteolanorum gratiam adscribam, ut sciant quantum iacturae in rebus antiquis fecerint. Cognoscet veterem illam religionem, legem operis faciundi tanta Romanae linguae puritate, quantam vix in coeteris lapidibus inuenient; tum praeterea eorum Magistratus, & Magistratum splendorem.

Serapis ho-
nor.

A. COLONIA. DEDVCTA. AN. XC.
N. FVFDIO. N. F. M. PVLLIO. DVQVIR
P. RVTILIO. CN. MANLIO. COS. OPERVM. LEX. II.
LEX. PARIETI. FACIVNDO. IN. AREA. QVAE. EST
ANTE. AEDEM. SERAPI. TRANS. VIAM
QVI. REDERIT. PRAEDES. DATO. PRAEDIAQ. SVBSIGNATO
DVVMVIRVM. ARBITRATV. IN.

Lex parietis
faciundo.

IN. AREA. TRANS. VIAM. PARIES. QVI. EST.
 PROPTER. VIAM. IN. EO. PARIETE. MEDIO
 OSTIEL. LVMEN. APERITO. LATVM. P. VI. ALTVM
 P. VII. FACITO. EX. EO. PARIETE. ANTAS. DVAS
 AD. MARE. VORSVM. PROHICITO. LONGAS. P. II.
 CRASSAS. P. INSVPER. ID. LIMEN. ROBVTVM
 LONG. P. VIII. LATVM. P. I. ALTVM. P. S. IMPO-
 NITO. INSVPER. ID. ET. ANTAS. MVTVLOS. RO-
 BVSTOS. II. CRASSOS. S. ALTOS. P. I. PROIL-
 CITO. EXTRA. PARIETEM. IN. VTRAMQVE
 PARTEM. P. IV. INSVPER. SIMAS. PICTAS. FER-
 RO. OFFIGITO. INSVPER. MVTVLOS. TRABI-
 CVLAS. ABIEGNIAS. II. CRASSAS. QVOQVE
 VERSVS. IN. PONTO.

In secunda facie.

FERRO. FIGITO. INASSERATO. ASSERIBVS
 ABIEGNEIS. SECTILIBVS. CRASSEIS. QVOQVE
 VERSVS. DISPONITO. INPLVS. OPERCVLA
 ABIEGNIEA. IMPOSITO. EX. TIGNO. PEDARIO
 FACITO. ANTEPAGMENTA. ABIEGNIEA. LATA
 CRASSA. S. CYMATIVM. IMPOSITO. FER-
 RO. PLANO. FIGITO. PORTVLA. TEGITO. TE-
 GVLARVM. ORDINIBVS. SENEIS. QVOQVE. VER-
 SVS. TEGVLAS. PRIMORES. OMNES. IN. ANTE-
 PAGMENTO. FERRO. FIGITO. MARGINEM
 IMPOSITO. EISDEM. FORES. CLATRATAS. II.
 CVM. POSTIBVS. AESCVLINEIS. FACITO. STA-
 TVITO. OCCLVDITO. DICATO. ITA. VTEI. AD
 AEDEM. HONORIS. FACTA. SVNT. EIDEM
 MACERIA. EXTREMA. PARIES. QVI. EST. EVM
 PARIETEM. CVM. MARGINE. ALTVM. FACITO
 P. X. EISDEM. OSTIVM. INTROITV. IN. AREA
 QVOD. NVNC. EST. ET. FENESTRAS. QVAE IN
 PARIETE. PROPTER. EAM. ARAM. SVNT. PA-
 RIETEM. OBSTRVITO. ET. PARIETI. QVI. NVNC
 EST. PROPTER. VIAM. MARGINEM. PERPE-

TVVM. IMPOSITO. EOS. PARIETES. MARGI-
 NES. OMNES. QVAE. LITA. NON. ERVNT. CALCE
 HARENATO. LITA. POLITA. ET. CALCE. VDA
 DEALBATA. RECTE. FACITO. QVOD. OPVS STRV-
 CTILE. FIET. IN. TERRA. CALCIS. RESTINCTA
 PARIETEM. QVARTAM. INDITO. NIVE. MAIO-
 REM. COEMENTA. STRVITO. QVAM. QVAE
 COEMENTA. ARDA. PENDAT. P. XV. NIVE. AN-
 GOLARIA. ALTIOREM. FACITO.

In tertia;

LOCVM. PVRVVM. PRO. EO. OPERE. REDDITO
 EIDEM. SACELLA. ARAS. SIGNA. QVAE. IN
 CAMPO. SVNT. QVAE. DEMONSTRATA. ERVNT
 EA. OMNIA. TOLLITO. DEFERTO. COMPOSITO
 STATVITO. VBEI. LOCVS. DEMONSTRATVS. ERIT
 DVVMVIRVM. ARBITRATV. HOC. OPVS. OMNE
 FACITO. DVOVIR. ET. DVOVIRATIVM. QVI. IN.
 CONSILIO. ESSE. SOLENT. PVTEOLIS. DVM. NI-
 MINVS. VIGINTI. ADSIENT. CVM. EA. RES
 CONSVLETVR. QVOD. EORVM. VIGINTI. IVRATI
 PROBAVERINT. PROBVM. ESTO. QVOD. II. IM-
 PROBAVERINT. IMPROBVM. ESTO. DIES. OPE-
 RIS. K. NOVEMB. PRIMEIS. DIES. PEQVN.
 PARS. DIMIDIA. DABITVR. VBEI. PRAEDIA
 SATIS. SVBSIGNATA. ERVNT. ALTERA. PARS
 DIMIDIA. SOLVETVR. OPERE. EFFECTO. PRO-
 BATO. C. BLOSIVS. Q. F. HS. ∞ D. IDEM. PRES.
 Q. RVFICIVS. Q. F. CN. TETTEIVS. Q. F. C. CRA-
 NIVS. C. F. TI. CRASSICIVS.

Quae ad parietem perducendum, quae ad calcem arenan-
 dam, & quae cum calce vda dealbanda. Duouirates, vox
 mihi noua. Sed Duumvirum auctoritas in sacris praecipue
 rebus patefacta. Cōsiliij quoq; Puteolani depingitur imago,
 in quo non minus viginti aderant, ad res decernendas. Lo-
 cus purus, qui mortuis corporibus non esset funestatus. Et
 in

Duouirates.

in eam rem Decuriones incumbabant, ex quibus Duumviri eligebantur.

Genius Puteolanorum.

GENII. Genio Coloniae Puteolanos monumenta dicasse supra in Colonia lapis ostendit. Declarat item aerea tabella in mari à piscatoribus reperta quam Leonardus Vairus Episcopus Puteolanus ad me Neapolim misit.

GEN. COL. PVT. P. ACILIVS
HERMERON.

Lapis praeterea Cumanus;

AVGVSTO. SACRVM. ET. GENIO
CIVITATIS. PVTEOL.

Genius cuiq;
loco tributus.

Genij Balsami vipera.

Genius hominum tutela.

Lectus Genialis.

Vniuscuiusque loci Deus Genius erat. DEO tutelae, idcirco in multis lapidibus legimus. Et Genio Coloniae, Censuriae, Municipi, Horreorum, Exercitus, Conuentus, Laertis celebratū honoribus scribit Pausanias in Eliacis; qui ait, quas ibi occidi magna esset religio. Hominibus item nascentibus numina dari credebant. Idcirco hominum parentes vocat Aufustius, & hominum tutelae Plutarchus. Eodemq. Apuleius asserit esse Daemones, & Lares. Censorius, observatorem nobis datum esse Genium scribit. Et apud Suidam Philo Genios appellat animae facultates, eosq. tum salutare, tum exitiosos constituit. Hos Deos Medioximos Latini daemones dixerunt, quippe minus lucigenerationis vel auctor, vel servator Genius; quapropter, lectus in lectis generandis liberis datur opera. Tantumq. laetitiae & voluptatis continere videbatur, ut in Imperatorum nummis cuderetur, militari imagine, veste ad crura circumvoluta, dextera pateram porrigens quasi sacrificatura, & sinistra Amaltheae cornu amplectens cum inscriptione,
GEN.

GEN. P. R. Quod si quis per Genium Principis peierasset, in eum fustibus animaduvertebatur. Adeas Iurisconsultos. In Adriani, & Diocletiani extat numismate. Neapoli cum GENIO CAESARVM lapidem habemus.

BACCHI. Cuius numinis lapides Puteolani memoriam retinent.

Bacchus Puteolanorum.

LIBERO. PATRI. SACRVM

T. T. FLAVII. ELECTIANVS. ET. OLYMPIANVS
FIL. RIVS. SACERDOTES. ORGIOPHANTAE.

Orgia, sacra *μυσήρια*. Et si omnibus sacris nomen conveniat, Liberi tamen sacrificia dicuntur. Vtrumque testatur Seruius, qui *ἀπὸ τῆς ὀργῆς*, à furore, dicta esse affirmat. Apollonij Scholiastes lib. 5. *παρὰ τὸ εἶργεν τοὺς ἀμυήτους αὐτῶν*, quod prophani indè arceantur; unde Catullus,

Orgia.

Orgia quae frustra cupiunt audire prophani.

Hanc vocem in Sannazario reprehendit Scaligerus, quippe diuinis rebus non erat inferenda. *ὀργιασμός*, à Plutarcho, Sacrorum peractio dicitur. Sunt etiam apud Pollucem in Onomastico multa Sacerdotum epitheta; *θεομίαντες, ὑποφῆται, νεωκόροι, ζάκοροι, θύται, τελεεαί, παναγείς, πυρφόροι, ὀργεῶνες*. *Ὀργεῶνες, δὲ εἰσιν* (inquit Harpocratio in Lexico x. Rhetorum) *οἱ ἐπὶ τιμῇ θεῶν ἢ ἡρώων συνιόντες*. coeteraq. huiusmodi. Hoc tamen extremum cum Orgiophantis convenit, qui cruda voratione litabant. Eusebius lib. 2. praep. Evang. *Διόνυσον μανόλιν ὀργιάζοντι βάνχαις ἀμοταγία τῶν ἱερομανίαν ἄγοντες*; Sunt tandè Orgiophantae sacrorum mysteriorum Antifites.

Sacerdotum Bacchi epitheta.

DIANA E. Eius statuam se vidisse Puteolis, testatus est Matthaeus Salernitanus quindecim cubitos in altitudinem erectam, alatum, leonem ad dexteram, ad sinistram pantheram habentem. Templum in loco, quem Pisaturum dicunt Puteolani, fuisse dicunt. Nec sine Diana Hebo, eaq. Artemis cum Apolline Sanatore; & plurimum culta in Circo ob venationes. Ideòq. eius aedes Puteolis ad Amphitheatrum quoq; Circumq. extructa est. Et Dianae Scythicae

Diana Puteolanorum.

Hercules Puteolanorum. thicae inquit Cassiodorus.

HERCVLIS. lapis.

HERCVLI. GYLIO. INVICTO. SANCTO
SACR. VOTO. SVSCEPTO. L. CRASSVS
DE. SVO. F.

Hercules Gylus. Choerogylus lib. 4. de ling. lat. Gylus Hercules dictus est, quod Gylion pleriq; Graecorum leonem, vel suem dicunt. Isq. sic appellatus est ab ijs bestiis occisis. Choerogylum, ait Suidas, Gylion significare, hoc est, porcum spinum. Sancti verò cognomen Sabinis. Varro; *Aelius Gallus* Διόσκουρον *Castorem Dionis filium, Dium Fidium dicebat, & putabat hunc esse Sanctum ab Sabinina lingua, & Herculem à Graeca.* Nuper in aedibus Scipionis Loffredi, cuius ager qui circum est, antiquitatum monumentis scatet, lapis repertus in quo hæc leguntur,

SANCTISSIMO. DEO. PATRI
EX. VOTO. CONSUMMAVIT. IVLIVS
SECVNDVS. FAONIVS

Herculem intellige. Sic enim in alio lapide Cumis,

SANCTISSIMO. HERCVLI. INVICTO
DO....LL. ARGYRIVS. LANARIVS
H.....S. P. D.D. DEDICAVIT. KAL. IVL
.....SEX. VTVL. COSS.

Videtur profectò inter praecipuos tutelares Deos Puteolanos, Hercules, cum Herculeam portam Traianus Puteolis vocari iusserit.

Nymphae Puteolanae. NYMPHARVM. Nympharum templum sub Domitiano commemorat Philostratus in vita Apollonij, narrans hunc Damidi, & Demetrio discipulis apparuisse extra Puteolos, de fontis natura, quod ad templum erat, disputantibus. Ex albo ait lapide extructum, & vaticinijs celeberrimo. Aquam ibi perennem fuisse, quae nunquam extremas fontis partes excederet, & quae nunquam decrescere exhau-

exhauriendo visa fuerit. Ad mare paucis ab hinc mensibus perennis aquae scaturigo erupit.

IOVIS CVSTODIS. ex lapide item memoriã reti-

Iuppiter custos Puteol.

IOVI. CVSTODI. SACRVM
EX. INDVLGENTIA. DOMINORVM
SVCCESSVS. PVBLICVS...SER....AEDEM.

A Fulvio Vrsino Puteolis citatur tabula, in qua Iuppiter optimus maximus.

IOVI. O. M. SACRVM
CVM. PORTICIBVS. A. SOLO. SVA. PEC. F.

Seruatorem Iouem, Sospitatorem etiam dixere. Meminit Διός σωτήρος in Corinthiacis Pausanias, eiusq. ad lacum quendam aedem positam in Laconicis eximiam statuam idem in Arcadicis describit quae ad sinistram Artemidis Seruatricis quoque signum habebat. Hic Iuppiter ille est, qui Πανσίλυπος quoque dicitur à Sophocle in Nauplio,

Iuppiter Sospitator.

Ζεῦ πανσίλυπε
Καὶ Διός σωτήριον σπονδὴν τρίτου κρατῆρος.
Iuppiter Pausilipe
Et Iouis Seruatoris libatio tertij poculi.

Iuppiter Pausilipus.

Idq. in conuiuijs. Primum enim poculum coelestium erat, alterum Heroum, tertium Iouis Seruatoris. Legimus tamen primum poculum Seruatori sacrum apud Athenaeum, omnis boni gratia; ut meminerint mortales se vinum (temperatum tamen) bibentes seruatum iri.

COLLEGIA, ET CORPORA Puteolana. Cap. VII I.

RERVMPVBLICARVM partem Corpora, & Collegia constituebant; Σαματα Graeci dixere; & huiusmodi Athenaeus habet ex Moschione qui de naui Hyeronis Syracusani commentaria scripsit, κατήγαγε διολίγων σαμάτων, *paucorum corporum*

Lib. 5. cap. 8.

Varia Corpora in Rep.

corporum adiumento deduxit. Infimum igitur hominum genus erat seruilibus operibus occupatum. Numerat inter Corpora Notitia vtriusque Imperij Architectos, Statuarios, Lecticarios vel Arcarios, Clauicarios, Quadratarios opus vermiculatum facientes, Deauratores, Albinos, Argentarios, Barbaricarios qui ex auro (ut inquit Donatus) coloratis filis exprimebant hominum & animalium imagines, Aerarios, Fusores, Diatrerarios margaritas perforantes, vel calices torno polientes, Figulos, Vitriarios, Pelliones aliosque id genus. Constantinus in rescripto ad Maximum recenset.

Lib. 5. ep. 13.

Addidit Vrinarios, Lupanarios, Caligarios Lampridius. Alios etiam numerat Symmachus, Nouerat horum Corporum ministerio tantae urbis onera sustineri. Hic lanati pecoris inuektor est, ille ad victum populi cogit armentum, hos suillae carnis tenet functio, pars lauacris ligna vrenda comportat. Sunt qui fabriles manus augustis operibus accommodant, per alios fortuita arcentur incendia. Iam Caupones & obsequia pistoria frugis & olei baiulos, multosque id genus patriae seruientes. Supra appellauit

Lib. 1. ep. 28.

Pistores Puteolis.

Corporatos negociatores membra aeternae urbis. Apud eundem, corpus Collectariorum, quibus arca vinaria statutum precium ministrabat. Pistores Puteolis reperimus,

ILLE. EGO. SVM. PROCVLVS. TOTVS. QVI. NATVS. HONORI AVT. DICO. VT. SIT. NONOS. QVEM. MITTI. INESSE. NEGAS COLLEGIVM. PISTORVM

PATRONO. PRAESTANTISSIMO.

Suauij & Confectorij.

Ibidemque Collegium Suauiorum, & Confectoriariorum. Accedunt Dendrophori quos Puteolanus lapis, in turri sacra D. Gregorij Neapoli positus, patefacit;

C. DOMITIO. DEXTRO. II. L. VALERIO. MESSALA. THRASIA. PRISCO. COSS. VI. ID. IAN. IN CVRIA. BASILICAE. AVG. ANNIAN. SCRIBENDO. ADFVER. A. AQUILIVS. PROCVLVS. M. CAECILIVS. PVBLICIVS. FABIANVS. P. HORDEONICVS. SECVND. VALENTIN. T. CAESIUS. BASSIA-

NVS. QVOD. POSTVLANTE. CN. . . . DE. FORMA INSCRIPT. DANDA. STATVAE. QVAM. DENDROPHORI. OCTAVIO. AGATHAE P. G. N. STATVERVNT. CN. PAPIRIVS. SAGITTA. ET. P. AELIVS EVDAEMON. II. VIR. RETVLERVNT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. PLACVIT. VNIVERSIS. HONESTISSIMI. CORPORIS. DENDROPHOR. INSCRIPTIONEM. QVAE. AD. HONOBEM. . . . DARET. . .

In quo eadem Puteolana Respublica apparet in Curia Basilicae Annian. quae supra de Annio Modesto proposita est, & ferè eadem Senatus auctoritas videtur intercessisse, in qua Duumviri retulerunt. Confirmat hunc lapidem, alius quem in fundo quodam Episcopus Puteolanus inuenit paucis ab hinc diebus, & quem in lucem edere conatus sum ut satis Antiquarijs faciam, locupletem enim huius Collegij testem, curiosi viri libenter amplectentur. Is quidem est, & ex vtraque facie eadem continet verba, quod rarissime in alijs lapidibus contingit.

EX. S. C. DENDROPHORI. CREATI. QVI. SVNT SVB. CVRA. XV. VIR. ST. CCVV. PATRON. L. AMPIVS. STEPHANVS. SAC. M. DEI. Q. DEND. DEDICATIONI. HVIVS. PANEM. VINVM ET. SPORTVLAS. DEDIT.

C. VALERIVS. PICENTINVS	TI. IVLIVS. CALLINICVS
C. IVLIVS. HERCVLANVS	Q. CVRTIVS. SCEMANVS
LONGINIVS. IVSTINVS	L. OPPIVS. LESIGINVS
A. FIRMIVS. POLYBIVS	M. HERENNIVS. ZERAX
C. LISIVS. CRESCENTINVS	C. LISIVS. PVUDENTINVS
L. DECIMVS. FELINVS	A. FIRMIVS. FELICIANVS
C. CVPIENNIVS. PRIMITIVVS	M. BABBIVS. SODALIS
T. MINICIVS. SABINVS	L. MODESTIVS. HILARVS
M. IVNNIVS. AGRIPPINVS	L. ORFIVS. MAXIMINVS
A. CAMELIVS. PROTOCENSIS	C. IVLIVS. GAVDITVRVS
A. AGNANIVS. FELICISSIMVS	L. LOLLIVS. VIATOR
C. LITRIVS. FORTVNATVS	C. IVLIVS. COGITATVS

C. IULIUS. CERIALIS	C. ANTONIUS. LUCILIANVS
C. HERENNIUS SABINVS	C. MAGIUS CRESCENTIANVS
L. ORFIUS. MAXIMVS	C. CARTILIUS. IRENICVS
N. POLLIVS. PRIMVS. SEN.	N. POLLIVS. PRIMVS. IVN.
C. LITRIUS. MAIOR	C. TITILIUS. PRIVATVS
L. DECIMVS. FAVSTVS	L. MARCIUS. MARVLEIVS
C. IULIUS. SEVERVS	Q. GRANIUS. GEMELLVS
C. NAVTIUS. PYNTROPVS	C. CLODIUS. MERCVRIVS
N. VIBIUS. SPERATVS	N. VIBIUS. SUPER
L. PACIUS. MAVIMINVS	C. TVSCENIUS. COMMVNIO
Q. GRANIUS. GEMELLVS	M. STENNIUS. MARCELLINVS
M. GRANIUS. MARCIANVS	M. VALERIUS. EUTICHES
Q. SERVIUS. NICETIANVS	C. RVFVS SELEVCVS
C. LISIUS. SECVNDIVS	M. MALLONVS. SEVERIANVS
C. PVBLILIUS. GENIALIS	L. GENTIUS. NICO
L. CONNIVS. CASTRENSIS	L. PEDANIUS FAVSTINVS
Q. GRANIUS. CHORINTVS	NAEVIUS. POLLIVS. PRISCVS
TI. IULIUS. ATAINOPO	IULIUS. DECIUS. FELICIUS
Q. GRANIUS. IANVARIUS	M. SAGARIUS. SEDATVS
C. TVRRANIUS. PRISCVS	C. TVSCENTVS. PRIMITIVS
L. PLAVTIUS. VICTOR	M. SAMIANTVS. CRESCENS
A. FIRMIUS. SEVERVS	P. CARSICIUS. FLORIANVS
C. FVLLONIUS. TERTIVS	C. STATIVS. FELICISSIMVS
T. FLAVIUS ARCHILAVS	T. MINICIUS. VERATINVS
M. VALERIUS. SYNTROPVS	M. PLAVTIUS. HILARVS
M. VALERIUS. IANVARIUS	M. SAMILARIS. FORTVNIVS
N. LVCIVS. CYRICIVS	C. IVNIUS. MERCVRIVS
C. IULIUS. CARITO	C. IULIUS. CRESCENS
M. CVRIUS. NIANVS	C. AVRVCVLEIVS. . . .
C. MARTIVS. VITALIS	L. FLAVIUS. CELER
AERELIVS. LVCIVS	SAMIARIUS. SILVANVS
C. IULIUS. DIANENSIS.	

DEDICATA. VII. ID. OCT. III. ET. SEMEL. COS.

Nihil ex tota antiquitate de hoc Corpore elicere potueram, nisi Symmachus dixisset inter Corporatos, partem vrenda lauacris ligna comportare solitam. Quamvis enim optimè

optimè sciamus fabricandis armis constituta esse ab Imperatoribus loca veluti in oriente Damascus vbi fabrica Scutaria, scutis cōficiendis; Clibanaria Antiochiae armis quae cataphractos protegerent; Scutaria, & Armamentaria Aedessae in Mesopotamia; & Hastaria Irenopoli Ciliciae urbe, quae omnia in Ponto, Asia, Thracia, Illirico etiam commemorantur, & singulis hisce fabricis seruos ad opus illud publicum damnatos, eosq. aliquandò mercede fuisse conductos, & inter hos Carbonarios, & Dendrophoros qui ligna fabricis suppeditabant, de quibus Valentinianus, Si qui publicorum seruorum fabricis seu alijs operibus publicis deputati domibus se alienis, & priuatarum ancillarum cōfortijs adiunxerint, conditioni pristinae, laboriq. restituantur. Corpus tamen illud ad lauacrorum ministeria in his regionibus Puteolanis & Baianis refero, cum praecipuè siluas ad eam rem Imperatores dedicauerint, & Puteolanis annonae pars fuerit derogata & Terracinensibus addicta, quoniam lauacris publicis ligna, & calcem moenibus reparandis subministrabant Iuliano moderante Rempub. & Lupo Consulari iure Campaniae praefidente.

In multis praeterea ciuitatibus Dendrophori, Fabri, Centonarij, Tignarij coniunguntur, sic enim Romae,

Loca fabricis armorum destinata.

Silvae dedicatae.

Dendrophori & alia corpora.

FAVSTINAE. AVGVSTAE
MAGISTRI. QVINQVENNALES. COLLEGI. CORP.
FABRVM. FERRAR. TIGNAR. DENDROPHOROR
ET. CENTON. LVST. XXVII. T. OVINIVS. T. F.
THERMVS. L. FVSCIVS. Q. FILIVS. SABIN. FLAVIVS. ANTIDIUS. SEX. F. BROS. C. FVLVIUS
C. F. NIGRVS. Q. CASSIVS. P. F. ALBINVS. MAGISTER. ET. FLAMEN. QVINQVEN. L. CHRISCIUS
L. F. VENVSTVS. SEX. MAETIVS. SEX. F. VERVS
DD. KAL. IANVAR
C. MANLIO. TORQVATO. ET. CORNELIO
MESSALINO. COSS.

Eadem

Eadem in hoc lapide cernitur dedicatio Dendrophorum, idemq. magisterium Quinquennialitatis. Et in alio Romano lapide Ti. Claudius Chresimus ob Quinquennialitatis honorem Collegio Dendrophororū quibus ex S. C. coire licebat argenti pondo x. & HS decem millia reddidit, quae diuisa sunt populo per gradus Nummio Albino & Fulvio Aemiliano Coss. Sacerdotium quoque obijcitur, ait enim *Magister & Flamen*. Saffinae in Flaminia inscriptio est qua collegis Dendrophororum, Fabrum, & Cetonariorum ex testamento HS senamillia dantur, oleumq. singulis annis diuiditur die natali testatoris. Ad Lirim amnem ex Manutio Q. Iunio Seueriano veterano Quaestori Reip. Ausculanorum, patrono collegij Centonariorum & Dendrophororū statua à liberta dedicatur, & datur coena Decurionibus quibus & populo pecunia quoque diuiditur. Vbiq. vero eius Collegij patroni viri primarij reperiuntur. Qui verò arbitrati sunt hoc Collegium ad illud referri quod ex Iouis famulatu ab Hercule fuit institutū qui apud Eleos Pelopi ad scrobem quandam sacra fecit, ad quam annui magistratus nigros arietes mactabant, vt scribit Pausanias in Eliacis, meminerint eum Sacerdotem cui negotium committebatur *Ξιλέα* appellatum esse quoniam certo precio ligna ad sacrorum vsum vel publicè ciuitatibus, vel priuatim cuius homini suppeditabat, & ligna ex alba populo erant. Quid igitur *Ξιλέα* cum *Δενδροφόρῳ*?

Corpora tamen & Collegia non semper ex feruis fuisse, ostendunt equitum Corpora quae in Neapolitana historia dilucidauimus, ex quibus *EQVI PVBLICI & HONORATI EQVO PVBLICO*, dicebantur. Collegia item Augustalium in antiquorum monumentis plurimis legimus. Quinquennales verò, Aediles Colonici.

CLASSIARI. Aliud Puteolanum corpus. Nauales hi focij erant, quos Nero ex remigibus iustos milites fecerat, vt ait Suetonius. Ex eorum corpore quidam vltro citroq.

citroq. Ostia Romam pedibus commeabant, vt idem auctor in Vespasiano; *Classiarios qui ab Ostia à Puteolis Romam pedibus per vices commeant, petentes constitui aliquid sibi calciarij nomine; quasi parum esset sine responso abegisse, iussit posthac excalceatos cursitare, & ex eo ita cursitant*. Calciarium dixit Suetonius, vt Clauarium Tacitus lib. 3. Hist. pro donatiuo quod vel in calceos, vel in caligares clauos impenditur. Sic Camelatia, vel Camelaria apud Iuriscōsultos, quae pro alendis Camelis dabatur. Cursus erat publicus ab Imperatoribus constitutus, qui à Persis antea inuentus, Angaria, dictus est. Et Plutarchus ait veredos & rhedas singulis circiter L. miliarijs ad currendum certis locis dispositos, vt iter diei conficerent, atque ita res celeriter nunciarentur. Reliqua Collegia in hoc habentur lapide,

IMP. CAESARI. DIVI. TRAIANI. PARTHICI NEPOTI. D. NERVAE. PRONEP. AELIO. ADRIANO. ANTONINO. AVG. PIO. PONT. MAX. TRIB. POT. V. IMP. II. PP. CONSTITVTORI. SACRI CERTAMNIS. SELASTICI. SOCII. POPVLARES LICTORES. DENVNCIATORES. PVTEOLANI.

Gladiatorios ludos iam intermissos, Antoninus Augustus concessit L. Egnatio Inuento, vt in lapide recitato in Colonia Puteolana. Denunciatores commemorantur à P. Victore in i v. Regione Romana. Sacrum tamen certamen, Graecum dicitur à Suetonio; omnia scilicet scenica, musica, gymnica. Aliqui gladiatorios ludos excipiunt. Lictores Coloniae & Municipia habebant qui Praetores praebant. Virgas ferebant, ideoq. *παβδούχοι*, veluti vbiq. hoc tempore Magistratibus publicis debentur.

THEATRVM, AMPHITEATRVM,

Circus Puteolani. Cap. I X.

HEATRI, Amphitheatri, & Circi ornamenta praeclaras vrbes maximè exornarunt. Summo hac de causa studio in ijs aedificandis antiquitas elaborauit. Nulla veterum animos ad eas moles impesa perterrituit. Marmora ex abditissimis venis eruta, maxima cum industria terra mariq. comportata.

Lib. 9. cap. 3.

Post Forum, Theatrum.

Ichnographiarum species, picturarum venustas, statuarum certauit numerus & amplitudo. Constituto siquidem Foro (vt inquit Vitruuius) locum Deorum immortalium diebus festis, ludorumq. spectaculis in Theatro eligeabant, vt quaedam ibi celebrarentur actiones quae paci & ocio essent oblectamento. Poetarum numeri, Oratorum thecnæ, Musicorum harmoniae. Nescio an Romana Theatra à Graecis, & quo tempore in hoc differant. At saltem in vtrisque Theatris mimos varias effigiasse ad voluptatem personas, non ignoramus. Ad armorum vero & bellorum studia quaedam referebantur in Amphitheatro. Addo cursus & saltus in Circo; atque ita ingenij & corporis vires robur & virtutem compararent. Quamobrem, ad ingenium Theatrum; ad cruorem & feras Amphitheatrum; ad cursus & Pyrrichias atque Olympionicas Circus. In Theatro, actores, histrionesq. In Amphiteatro Gladiatores, Retiarij, Sequutores, Belliarij, coeteriq. In Circo Decursiones, quas Equirias vocant Varro & Ausonius, & Quadrigariorum factiones, atque ij ludi quos Cicero describit; Iam ludi publici quoniam sunt Cauea, Circoq. diuisi, sint corporum certationes cursu & pugilatione, luctatione curriculijq. equorum usque ad certam victoriam Circo constitutae. Stadium quoq; dicitur, & Campus, & Hippodromus & θέατρον ἰππικῆς Trium vero horum locorum

Lib. 1. de leg.

corum Tertullianus describit actiones Circi furentis, Caueae saeuientis, & Scenae lasciuientis. Alibi Scenicos, Xysticos, Arenarios in ijs ludè res appellat. Et Imperator lege viii. Circèsia, Theatralia, & Arenarum spectacula dicit. Arena vero sternebatur ne sanguinis copia foedarentur.

In Circo primo loco venationes editae sunt cum à Tarquinio Prisco inter Auentinum & Palatinum colles (vel à Romulo vt ait Ciprianus) fuit aedificatus. Quare Amphitheatralem postea Circi venationem appellarunt, qua inter se aut homines, aut ferae pugnabāt. Quae duo pugnarum genera Martem & Dianam dixit Tertullianus, & de Diana Amphitheatri praeside disertè loquitur Cassiodorus. Venationem Circi Dianae sacram omnes affirmant. Claudianus,

Circus ubi primò aedificatus.

Lib. de spect. lib. 5. cap. 42.

Amphitheatrali faueat Latonia pompae.

Sed post Amphitheatri vsum rarò in Circo venationes fuere. Ipsumq. à Dione Κυνήγειον est appellatum, propterea quòd ad venationes potius quàm ad munera gladiatoria fuit extructum. In Theatris etiam venationes editae leguntur, vt in Scauri Theatro Aedilitate sua, & in Theatro Pópei, quod ea de causa Amphitheatrum (& si mendosè legi, pro Theatro scribat Lipsius) appellare Plinius non dubitauit, qui haec quoque scribit, Sed vt in Theatro venationes subinde editae sint, primus tamen omnium Iulius Caesar Asia & Aegypto domitis Theatrum venationi extruxit, quod Amphitheatrum appellatum, quia sedes absque scena in ambitum haberet. Quae verba planissimè Theatrum ab Amphiteatro secernunt, quippe in Theatro scena erat, Proscenium, Orchestra. In Amphiteatro area tantum (quam Circum etiam aliqui appellarunt, hinc Circi & Amphitheatri confusio) & spectatorum sedes, ἐν τοῦ περίε πανταχόθεν ἑδρας ἀνευ σκηνῆς ἔχει προσερχομένη. Et duplex Theatrum Amphiteatrum constitutebat. Cassiodorus; Hoc Titi potentia principalis diuitiarum profuso flumine cogitauit aedificiū fieri, vnde caput urbium potuisset, cum Theatrum, quod est hemisphaerium, Graecè dicatur Amphitheatrū quasi in unum

Lib. 36. c. 15.

Lib. 5. ep. 42.

*in unū iuncta visoria, rectè constat esse nominatum. Qui speciem
eius arena concludens, ut concurrentibus aptum daretur spaciū,
& spectantes omnia facilius viderent, dū quaedam prolixitas
uniuersa colligerat. Quae tamen vberius à doctissimis Lipsio
& Bulengero de Amphitheatro & Circo sunt explicata.*

Magnam Theatri partem Pureolis in hortis Hieronymae Columnae stantem maiores nostri viderunt, quae aut terraemotibus deiecta, aut vetustate dissipata & obruta, perijt. Hoc ibi inuentū fuisse epigramma affirmant, GENIO THEATRI AVGVSTI. Ad D. Iacobi aedem Amphitheatrum, ovali forma cernitur, quod aream longitudinis pedum clxxxi. & longitudinis, pedum lxxxviii. continet; vulgò Gironem appellant. Multa circum habet concamerato opere aedificia. At quaedam subterranea tam perplexa ostiorum ambage (sic loquitur Antonius Sanfelicius quem honoris causa nomino) vt absque duce & non circumducto funiculo negetur exitus. Labyrinthum idcirco nominant, ibiq. Daedalum artes exercuisse videtur innuere Virgilius. Id aedificiorum genus seruadis aquis fuit excogitatum, ad spectatorum commoditatem. Quinq; tamen Labyrinthos comemorat Franciscus Petrarcha, Aegyptium, Lemnium, Creticum, Clusium & Rhodani.

Lib. 5. ep. 4.

Ex Puteolano Amphiteatro spectandi leges visae sunt pro-
diisse, cum scribat Suetonius, confusissimum & solutissi-
mum spectandi morem Augustum idcirco ordinasse quod
cum Senatorem per celeberrimos ludos frequenti confessu
Puteolis nemo recepisset, Romano nomini iniuriam esse fa-
ctam ratum, decreto Patrum iussisse ut in spectaculis publi-
cis primus subselliorum ordo vacaret Senatoribus, Legatis
loca distribuisse, militem secreuisse à populo, maritis è ple-
be proprios ordines assignasse, praetextatis cuneum suum
addixisse, pullatis mediam caueam interdixisse, virginibus
Vestalibus contra Praetoris tribunal locum dedisse. Ha-
bes Theatri ordinem. Maxima item Romanorum in hoc
Puteo-

Puteolano Amphitheatro gloria eluxit cū Theridatem Armeniae Principem Nero accipiens, splendidissimos ludos edidit. Atque ut in eo ludicro aliquam Romanae amplitudinis partem barbarus cognosceret, Patrobium Libertum ludis praefecit. Cuius apparatus splendorem his verbis Dionis epitomator explicavit in Nerone; *Καί τοσαύτη γὰρ τῇ λαμπρότητι καὶ τῇ δαπάνῃ ἐχρήσατο, ὥστε ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μὴ δένα ἄλλον πλὴν Αἰθιοπῶν καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν εἰς τὸ θέατρον εἰσελθεῖν.* Tantaq; fuit eorum magnificentia atq; sumptus, ut unius diei spacio nemo praeter viros, & mulieres, & pueros Aethiopes Amphitheatrū ingrederetur. Quin & ipse Teridates è superiore loco belluas trajiciens, duos tauros vno ictu vulneravit.

B. Ianuarius & Socij.

Omnes verò spectaculorum splēdores Ianuarij Beneuentam Episcopi, Neapolitanorum patroni & sociorum agon in hoc Amphiteatro superauit. Fortunati profectò Puteolani appellandi sunt qui *Θηριομάχους* cum bestiis pugnatōres insignes, & victores spectarunt. Ianuarius quidem à Timotheo Diocletiani Maximini iussu bestiis dilacerādus obiectus est, cū paulò antè in ardentis ignis fornacem fuisset immissus Nolam Beneuento accersitus, & ignem lacrimis ex charitatis fideiq. fonte emanantibus restrinxisset. Habuit in arena socios Sosium Misenatem, Proculum Puteolanum, & Festum Diaconos; Desiderium Lectorem, Eutichetem & Acutium laicos, Puteolanos ciues. O spectaculi celebritatem. Vbi brutorum sanguis efferbuerat, bruta à Sanctorum sanguine abstinere coguntur. Noluit locus Sanctorum sanguine aspergi, quem ferarum cruor cum humano cruore foedauerat, quem diabolus superstitione Idolorum ambitione elicere conabatur. Noluit vnguibus dilacerari CHRISTI martyres, qui testes debebant esse infamiae tyrannorum antequàm coronam essent adepturi. Nec locus in quo venabulo bestiae transuerberabantur, debebat eos occidere qui Fidei telo inhumanos homines, & brutos

brutos essent trāfuerberaturi. Emittuntur in caueam è carceribus bestiae, & quae credebantur auidiores in martyres impetum facturæ, ferociam omnem abijcientes, ad eorum prouoluuntur pedes atque venerantur. Capitur luminibus Timotheus qui diuini auxilij munus inspicere non merebatur, mox Ianuarij praecibus qui diuino fuerat lumine illustratus, pristinam lucem adipiscitur. Quo facto, spectatorum ad quinque millia cum maxima acclamatione, rei nouitate permoti, indignitatem sceleris detestantes, Christiana religione initiari cupierunt. Auditus ne vnquam est in hoc Amphitheatro huiusmodi plausus? Quae maior subfellijs gloria; Vestalium, Senatorum, Consulium, an Angelorum qui palmas è Libani mōte pertulerant, confessu? Et si hoc spectaculi genere in transfugas Africanus minor vsus est, rectè in Ianuarium sociosq. vsi sunt, qui ab infedilate, à praestigijs, à daemonum cultu abhorrentes, ad Christianae fidei asylū, ad veri cultus honorem, ad Evangelij veritatem transfugerunt. O misera tūc Christianorum condicio qui Bestiarij veluti serui & captiui sub Imperatoribus habebantur, vt à feris humana corpora dissiparētur, ait Tertullianus. Hinc, CHRISTIANI AD LEONEM, vel, CHRISTIANI AD BESTIAS. Et Ciprianus de seipso, *Toties ad Leonem petitus in Circo, & Clamore popularium denuò postulatus in Circo.* Vbi Circus cum Amphitheatro confunditur. Nam Paulus Diaconus, *Populus coepit clamare in Amphitheatro, crudeli bestiae artifex parabolis pugnet, hoc est carnificibus.* Contiffices, παραβόλους appellant Glossæ. Quod Tertullianus, *Ad bestias pronunciarj,* dixit. Et Ignatius cum feris pugnare cupiebat, qui etiam apud Hieronymum in Catalogo, à Christianis saepè feras abstinuissè asserit. Et tamen à feris dilacerari, ludus dicebatur; idcirco Firmicus, *Damnationes sunt, metalli, operis publici, exilij, ludi,* scilicet ferarum; vt Vopiscus in Claudio, *Ludo publico deputatos.* Quae nam igitur voces, quae sibila, qui

De spect. c. 12

Epist. 55.

Lib. 14.

Lib. de Pudicia.

Lib. 6.

qui tumultus in sanctos illos martyres in Amphitheatro Puteolano fuerunt excitati? Quoties in agone auidius eorum sanguinem, quàm bestiae tyranni sitierunt? Illud profectò doleo quòd locus hoc tēpore sentibus obfitus est; deberētq. fordibus à Neapolitanis purgari, vt tanti patroni, lateres, lapides, arena, porticus encomia & testimonium dicerent.

Ea de re haec habentur in eiusdem martyris officio; IANVARIUS Beneuenti Episcopus, Diocletiano & Maximino in Christianos saeuientibus, ad Timotheum Campaniae Praesidem ob Christianae fidei professionem, Nolam perducitur. Ibi eius constantia variè tentata, in ardentem fornacem coniectus, ita illaeus euasit vt ne vestimentum, aut capillum quidem flamma violauerit. Hinc Praeses accensus iracundia, martyris corpus imperat usque eò distrabi quoad neruorum compages artuumq. soluantur. Festus interea Diaconus, & Desiderius Lector qui ad Episcopum suum visendum accesserant, comprehensi, & ipsi vinctiq. vnà cum Episcopo antè rhedam Praefidis Puteolos pertrahuntur, & in eundem traduntur carcerem in qua Sosius Misenas, & Proculus Puteolanus Diaconi, Eutiches etiam & Acutius Laici ad bestias damnati detinebantur. Postero die omnes in Amphitheatro feris obiecti; quae naturalis oblitae feritatis ad B. Ianuarij pedes illicò prostrauere sese. Id Timotheus magicis cantationibus tribuens, cum sententiam capitis in CHRISTI martyres ferre non dubitasset oculis repente captus, orante mox B. IANUARIO lumen recepit, quo sanè miraculo hominum millia ferè quinque CHRISTI fidem susceperunt.

At verò quid de Puteolano Circo dubitabimus? Habuere & Baiæ quò Nero Agrippinam ad ludos euocauit. Nec degentes Puteolis Imperatores, Romanis caruissent voluptatibus. Et semper in Graecis ciuitatibus Circi & Stadia. Habuerunt quoque suas venationes Circi. Liuius Censorius Lib. 11. fore carceres in Circo locasse scribit, è quibus veluti è Cauēa bestiae mittebantur. Habuere & Gladiatores vt Forum & Septa.

QVAE PUTEOLIS NOTATV DIGNA.

Cap. X.

In Romanos studiosi Puteolani.

Tuscul. quest.
Pompeius aegro-
at Neapoli.

Lib. 8.

VM aegrotaret grauitur Pompeius Neapoli, Neapolitani (inquit Cicero) coronati fuerunt. nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis publicè gratulabantur. Ineptum sanè negocium, & Graeculum, sed tamen fortunatum. Licet conijcere, Puteolanorum nomine Baianos, Misenates coeterosq. intelligere, cum ait eos ex oppidis vulgò gratulatos esse. Coronati verò cum tibijs & cymbalis festū diem celebrabant, vt apud Athenaeum. Et Cicero ad Atticum lib. 14. ep. 14. *Coronatus Quinctus noster Parilibus*. Nisi ad sacrificia retulerimus, nam coronatos fuisse Sacerdotes dum facerent docent Lilius & Plutarchus.

Annona.

Terracinenfes
Puteolani.

Symmachus lib. 1. epist. 39. scribit, Puteolanis Municipibus D. Constantinum C L M. modiorum in alimoniam ciuitatis indulsisse, quae summa à D. Constante regente Remp. media parte mutilata est, postquam Cōstantius annonam Puteol. populi xxv. M. modiorum adiectione cumulauit; atq; ita factum esse vt C. M. modiorū eiusdem populi victus acciperet. Sed Iuliano moderāte Remp. cum Lupus Consulari iure Cāpaniae praesideret, Terracinenesium contemplatus angustias V. M. & D C C. modios Puteolanis derogans, Terracinenesium vsui deputauit. Classē Alexandrinam fortasse Augustus instituit quae quotannis frumentum adueheret. Suprà Senecae verba retulimus, *Alexandrinae naues apparuerunt*. de quibus Statius in Propemptico Metij Celeris

— modò

— modò nam trans aequora terris
Prima Dicarchaeis Pharium grauis attulit annum,
Et cum Claudianus dixisset.
Tot mihi pro meritis Libyam Nilumq. dedere
Subdidit, — gemitq. vicissim
Litore diuersi complerent horrea venti.

Colores.

Cum de Sile colore loquitur Plinius, quo pingebāt Polygnotus & M. Micon, coeruleum quoq; cōmemorat, quae arena est; cumq. eius tria genera faciat, duo scribit esse Aegyptium & Scythicum, tertium Hispaniense & Puteolanum, arena ibi confici coepta. Mox de eius coloris vsu; Idem & Puteolani vsus, praeterquam ad fenestras; vocant, Coelon. Et lib. 34. c. 7. Purpurissum colorem Puteolanum potius quam Tyrium aut Getulicum, vel Laconicum vnde praetiosissimae purpurae. Causa est, quod hysgino maxime inficitur, rubiumq. cogitur forbere.

Lib. 23. c. 13.

Coeruleum
Puteolanum

Purpurissum

Prodigia.

Anno ab V. C. 577. C. Claudio Pulcro, & T. Semprio Graccho Coss. Puteolis duae naues fulminis ictu concrematae. Nefatium tūc oppidum Iulius & Manlius oppugnarunt. Mutila & Faueria vi captae. Ilienfes & Ligures, deuicti. Anno 618. in aquis calidis Puteolanis riui manarunt sanguine. Ab Achaeis exercitus Romanus caesus.

Ossa Gigantum.

Neapoli diximus ex Philostrato Gigantum ossa ostendi. Puteolanam fortasse Regionem cum Neapolitana coniunxit, quando & Puteolis ea verè ostensa affirmant. Pomponius Laetus,

Hic quicunque venis stupefactus ad ossa Gigantum,
Disce cur Etrusco sint tumulata solo.
Tempore quo domitis iam victor agebat Iberis

F

Alcides

*Alcides, captum longa per arua pectus,
Colle Dicarcheae clauaq. arcuq. Typhones
Expulit, & cessit noxia turba Deo.*

Capreis ostensa scribit Suetonius praegandia belluarum membra quae ossa Gigantum dicerentur. Nec sibi persuadeant ij qui se Puteolos conferunt ossa Gigantum esse, quae nunc Coeti in hortis Toletanis ostenduntur. Narrat tamen in Corinthiacis Pausanias in Aesculapij aedis porticu Balenae os ingenti magnitudine fuisse locatum.

Asiaticus libertus.

Vitellius Imperator magnam Imperij partem Histrionum consilio administravit. Exprobat illi Suetonius Asiaticum libertum, quem adolescentulum mutua libidine constupratum, mox taedio profugum, Puteolis poscam vendentem, cum deprehendisset, coniecit in compedes, & statim habuit in delicijs. Aureis praeterea donauit annulis, ut Icelum suum Galba. Et quamuis à Principe ius aureorum annulorum donari solitum, non tamen factum absque Equestri ordinis macula. Poscam, Loram multi suspicantur. Brodaeus in Miscell. Oxycratum Plinianum existimat, non Zytum. Res longè aliena.

Alexandrini.

Augusto Puteolanum sinum praeteruehenti, nautae de nauì Alexandrina quae tunc appulerat, candidati, coronatiq. thura libantes, fausta omnia, & eximias laudes congegesserunt; per illum se vivere, per illum nauigare, libertate atque fortunis per illum frui. Qua re admodum exhilaratus, quadragenos aureos comitibus diuisit, & iusiurandum, & cautionem exegit à singulis, non aliò datam summam quam in emptionem Alexandrinarum mercium absumpturos. Distribuit togas & pallia. Romanis Graeco, Graecis Romano habitu & sermone uti permisit.

Pharus.

Pharus.

In portu Puteolano Pharū fuisse, Turrim scilicet ad praecucendum noctu, notat Plinius qui illud optimè nosse poteret, quippè Romanae Classis Praefectus fuit; *Vsus Phari nocturno nauium cursui ignes ostendere ad praenuncianda vada portus introitus; sicuti compluribus locis flagrant, ut Puteolis, & Ravennae.* Neque Miseno defuit.

Adde Smyrnae Pharum celebrem. A Pharo aliqui, Melaina nauta nomen habuisse dicunt. Alexandrinam alij celebriorem duxere, quae coeteris nomen indidit. Strabo Sostratum Gnidium architectum eam aedificasse scribit cum hac inscriptione, *Σώστρατος Γνιδίος Διεξιφάνους θεοῖς σωτῆρσιν ὑπὸ τοῦ πλοῦτος οὐδὲν; Sostratus Gnidius Dexiphaniis Dijs Seruatoribus, pro nauigantibus.* Ammianus Marcellinus, à Cleopatra excogitaram scribit. A quo etiam dictum, *Et promontorium Cepas prae lucem nauibus uehens constructam celsius turrim, quapropter Pharos appellatur.* Hegefypus; Pharos quasi Phanos *ἀπὸ τοῦ φαίνωμαι.* Homeri Scholiastes *ἢ ἀντὶ τοῦ νύκτου ἐφαιεν, ἢ εἰς φῶς ἡγάγε.* Quod pro Sole apparet, vel ad lumen agit. Herodianus in Antonino harum turrium aedificium comparat Moli lignorum in qua fiebat Imperatorum consecratio, addiditq. *φάρους δ' αὐτὰ πολλοὶ ναυοῦσιν.* Statius antiquam Pharum Neapoli commemorat,

Lumina noctu uagis tollit Pharos aemula Lunae.

Extat & noua. Lucas Biam annuente Federico I. aedificauit. Deinde à Ludouico Rege Gallorū qui sibi Regnum cum Hispano Rege diuiserat anno 1501. tradita Ioanni de Basso, Gallo viro. Cui paulò post, cum perduellis factus esset, ablata est. Anno tamen 1503. à Ferdinando Rege Catholico, data Benigno Egidio. ut eam ex Basso extorqueret, qui Gallorum partes sequutus Neapoli profectus erat. In Ioannis Vincentij, & Ioannis Baptistae fratrum ex Egidia nobili & perentiqua familia hoc tempore est potestate.

Pharus Neapolitana.

*Alcides, captum longa per arua pecus,
Colle Dicarchae clauaq. arcuq. Typhones
Expulit, & cessit noxia turba Deo.*

Capreis ostensa scribit Suetonius praegandia belluarum membra quae ossa Gigantum dicerentur. Nec sibi persuadeant ij qui, se Puteolos conferunt ossa Gigantum esse, quae nunc Coeti in hortis Toletanis ostenduntur. Narrat tamen in Corinthiacis Pausanias in Aesculapij aedis porticu Balenae os ingenti magnitudine fuisse locatum.

Asiaticus libertus.

Vitellius Imperator magnam Imperij partem Histrionum consilio administravit. Exprobat illi Suetonius Asiaticum libertum, quem adolescentulum mutua libidine constupratum, mox taedio profugum, Puteolis poscam vendentem, cum deprehendisset, coniecit in compedes, & statim habuit in delicijs. Aureis praeterea donauit annulis, ut Icelum suum Galba. Et quamuis à Principe ius aureorum annulorum donari solitum, non tamen factum absque Equestri ordinis macula. Poscam, Loram multi suspicantur. Brodaeus in Miscell. Oxycratum Plinianum existimat, non Zytum. Res longè aliena.

Alexandrini.

Augusto Puteolanum sinum praeteruehenti, nautae de nauis Alexandrina quae tunc appulerat, candidati, coronatiq. thura libantes, fausta omnia, & eximias laudes congefferunt; per illum se viuere, per illum nauigare, libertate atque fortunis per illum frui. Qua re admodum exhilaratus, quadragenos aureos comitibus diuisit, & iusiurandum, & cautionem exegit à singulis, non aliò datam summam quam in emptionem Alexandrinarum mercium absumpturos. Distribuit togas & pallia. Romanis Graeco, Graecis Romano habitu & sermone uti permisit.

Pharus.

Pharus.

In portu Puteolano Pharum fuisse, Turrim scilicet ad praec lucendum noctu, notat Plinius qui illud optimè nosse poteret, quippe Romanae Classis Praefectus fuit; *Vjsus Phari nocturno nauium cursui ignes ostendere ad praenuncianda vada portus introitum; sicuti compluribus locis flagrant, ut Puteolis, & Ravennae.* Neque Miseno defuit.

Adde Smyrnae Pharum celebrem. A Pharo aliqui, Menelaina nomen habuisse dicunt. Alexandrinam alij celebriorem duxere, quae coeteris nomen indidit. Strabo Sostratum Gnidium architectum eam aedificasse scribit cum hac inscriptione, *Σώστρατος Κνιδίος Διεξιφάνους θεοῖς σωτῆρας ὡς ἦν πολλοῖσι ναυῶν; Sostratus Gnidius Dexiphantis Dijs Seruatoribus, promouigantibus.* Ammianus Marcellinus, à Cleopatra excogitatam scribit. A quo etiam dictum, *Et promontorium Cepas praec lucentem nauibus uehens constructam celsius turrim, quapropter Pharos appellatur.* Hegesyppus; Pharos quasi Phanos *ἀπὸ τῆς φαίνουσ.* Homeri Scholiastes *ἢ ἀντὶ τῆς νύκτος ἐφάνη, ἢ εἰς τὴν νύκτα.* Quod pro Sole apparet, vel ad lumen agit. Herodianus in Antonino harum turrium aedificium comparat Moli lignorum in qua fiebat Imperatorum consecratio, addiditq. *ἐκ τῶν δ' αὐτὰ πολλοὶ ναυοῦσιν.* Statius antiquam Pharum Neapoli commemorat,

Lumina noctiu agis tollit Pharos aemula Lunae.

Extat & noua. Lucas Biam annuente Federico I. aedificauit. Deinde à Ludouico Rege Gallorum qui sibi Regnum cum Hispano Rege diuiserat anno 1501. tradita Ioanni de Basso, Gallo viro. Cui paulò post, cum perduellis factus esset, ablata est. Anno tamen 1503. à Ferdinando Rege Catholico, data Benigno Egidio. ut eam ex Basso extorqueret, qui Gallorum partes sequutus Neapoli profectus erat. In Ioannis Vincentij, & Ioannis Baptistae fratrum ex Egidia nobili & perentiqua familia hoc tempore est potestate.

F 2

Maria

Pharus Neapolitana.

Posca.

Lora.

Oxycratum.

Lib. 4. cap. 12

Zytum.

Nautae Alexandrini, cum Augusto.

Maria Puteolana.

Franciscus. Ambrosius. Andronicus.

Ep. 4. lib. 5.
ET virorum & mulierum splendoribus Puteoli varia temporum vicissitudine fuerunt illustrati. Vnius tamen mulieris lumen inter Italas vires maximè enituere. Maria haec illa est Francisco Petrarchae cognita, alicui Amazonum vel ex bellatricibus Italis, duce Camilla, similis. Duo in ea non humili loco nata florere, robur, & castitas. Cohortis inter ciues dissidijs, & armorum flammis undique excitatis, virilem ipsa forma induit, & continenter armis testâ nullam subire pugnam inter bellatores recusavit, omnia adire pericula ausa est, adeoque se formidabilem pugnando reddidit cum prima in aciem prodiret, prima hostem prouocaret, prima telorum ingruentes ictus exciperet, ut nemo profectò cum ea congredi auderet. Cum finitimis bellum haereditarium deinde gessit tanta, & animi, & virium promptitudine, ut saepè sola hostibus timorem

rem incuteret. Frigoris, caloris, famisq. patiens sub dio pernox versabatur. Herbosum sibi cespitem vel clypeum sternebat, atque humi iacens robora ossibus conabatur addere duriora. Peruicax inter armatos semper viros versata est; tantumq. in ea virilitatis inerat, ut nemo vnquam eius attentare virginitatem ausus fuerit. Non telas (ut Petrarchae verbis utar) sed tela; non acus, & specula, sed arcus & spicula meditabatur; non illâ oscula, aut proterui dentis vestigia, sed vulnera & cicatrices nobilitabant. Dùm pecebantur aliae & comebantur, dùm cincinnorū fimbriae maderant, horrido ipsa & inculto capillo confertam galeam exornabat. Dùm muliebribus coeterae adfetae luxibus, perditae libidinis ostentabant ardorem, ressecandae & coerendae ipsa petulantiae, varijs laboribus & exercitationibus edebat exempla, & flammam Cupidinis militari sudore restinguebat. Experiendae mulieris aliquandò cupiditas aliquos incescit, Puteolosq. profecti, ut aliquod suarum virium argumentum ederet obsecrarunt. Graue saxum & ferream trabem iussit afferri, quae cum in medium proiecisset, ut tollerent hortata est. Diutiùs inter competitores certatum. Ipsa facili iactu, cunctis facilè antecessit. Quae nam tamen in muliere excelsior virtus, quàm inter armatos viros perpetuam virginitatem tueri? Habent quid viraginis mulieres Puteolanae, quae cum excellant forma, sanctam tamen student seruare castitatem. In hoc quidè plurimum laudandae quòd ad Romanas vini abstinentia accedunt.

Franciscum Puteolanum Boroaldi praeceptorem, ipsemet maximè laudat, cum multa doctissimè scripserit. Ambrosium vetustissimum medicum celebrat Marcellus. Et Andronici meminit Cicero ad Atticum, quo familiariter utebatur. Caij praenomen tribuit. Tùm praeterea Pherionū familiæ. cuius consuetudinem, de qua scripserat Atticus, valdè se risisse idem significat, *Itaq; ioca tua plena facietiarū debaeresi Vētoriana, & Pherionum more Puteolano risisse me satis, nihil est necesse rescribere.*

HORTI

*Lib. 5. ep. 14.
 Lib. 14. ep. 15*

HORTI CLUVIANI, PILIANI, LENTULANI, Ciceroniani, Toletani. Cap. XI.

ORTOS Cluuianos, Pilianosq. memorat Cicero ad Att. lib. 14. *Quinto nonas cōscendens ab hortis Cluuiantis in phaselum episcopium, has dedi literas cūm Piliae nostrae villam ad Lucrinū villicosq. procuratores tradidissēm.* Et tib. 15. ep. 1. Lentuli hortos; *Lentulus Puteolis inuentus est vix, in hortis suis se occultans. Quorum amoenitate ductum arbitror dixisse; In Puteolana & Cumana regna nauigare. O loca coetoroqui expetenda, interpellantium autem multitudine penē fugienda.*

Ciceronis Academia.

Lib. 31. cap. 1.

Hortos inter hos praeclaros Ciceronianos Academia & balneo dobilissimos admunerato. Redolet locus adhuc Hermatenas, Mineruas *ἡρματινάς*, Signa Megarica, Pentelicianos Hermas cum capitibus aeneis. Adhuc ferē deambulantes in Xisto cernimus, tūm de philosophia disceptantes, tūm victorem belli ciuilis Caesarem, & Augustum Imperij propagatorem, praeter coeteros qui tanti viri desiderio tenebantur, ibiq. Romam esse censebant, vbi Cicero commorabatur parens Romanae eloquentiae. Haec autem Plinius; *Digna memoria tu Villa es ab Averno Lacu Puteolis tendētibz imposita littori, celebrata porticu, quam & vocabat M. Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, ibi compositis voluminibz eiusdem nominis; in qua & monumentum sibi instaurauerat; ceu verō non in toto orbe terrarum fecisset. Huius in parte prima exiguo post obitum ipsius, Antistius Vetere possidente, eruperunt fontes calidi salubres oculis, celebrati carmine Laureae Tulli, quō fuit ē libertis eius,*

*Quo tu Romanae vindex clarissimae linguae
Silua loco melius surgere iussa viret.*

*Atque Academiae celebratam nomine Villam
Nunc reparat cultu sub meliore Vetus.*

Hic etiam apparent Lymphae non ante repertae.

Lant-

*Languida quae infuso lumina rore leuant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes cum patefecit ope;
Vt quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures oculis quae medeantur aquae.*

C. Antistius Vetus, qui Caesaris partes bello ciuili sequutus fuerat, post Ciceronis caedem, villam possedit. Ibiq. M. Tullium Tironem Ciceronis libertum vsque ad C. annum consenuisse scribunt Eusebius & Isidorus, ibiq. tribus libris Ciceronis vitam fuisse complexum, scribit Asconius Pedianus. Hoc tribuant sibi Puteolani, Puteolanam Academiam nihil Atticae cessisse, & Platonis aemulatorem Arpinatem Philosophiae latices in eo gymnasio, in ijs hortis aperuisse, & in eam Villam Musarum omnium domicilium esse traductum. Non itaque Vrbs feliciora sua prospectauit Rostra, quā Dicaearchia porticus Ciceronianos. Nec feliciorem Romam appello quoniam patrem patriae coluerit, quā Puteolos, qui Academiae cultorem fuerint venerati. Hoc tamen lugeant, quod eloquentiae locus, ouium balatum, & pastorum iurgia resonat, & tanti viri voces inter vepres perierunt. Dum Littori villa imposita erat, vt ait Plinius, mare nunc recessisse cognoscimus, propterea quod Toletanus ager mari eo tempore erat perfusus. Aedificij amplitudinem, id quod parietinarum reliqui est, patefacit. Hodie, Cicerones, vocant. Repetere haud piget, Adrianum Imperatorem, cum Baijs obiisset, in hac villa fuisse sepultum; & Antoninum, sepulcri loco, templum ibi aedificasse.

Antistius vetus.

Tiro libertus Ciceronis.

Celebres adde his hortos quos Petrus ē Toletus exaedicauit, quando reuocatis Puteolanis qui terraemotu perterriti, prurpto cinereo monte, in alias sedes commigrarunt, vrbs frequentiam restituit. Aquam perennem perduxit, quae & si calidam bibentibus se offert, (calidiorem inter ignes existimarem) saluberrimam tamen degustandam obijciunt terrae venae per quas fluit. Sed optimus Princeps

Horti Toletani.

ceps sitientes accolas publico fonte recreauit. Hortis hoc
inscriptum epigramma,

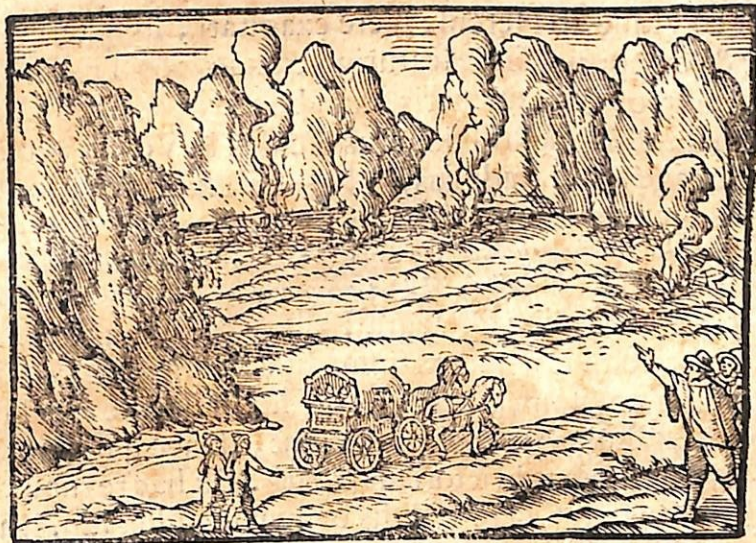
PETRVS TOLETVS MARCHIO VILLAE FRAN-
CHAE CAROLIV. IMP. IN REGNO NEAP. VICA-
RIVS VT PUTEOLANOS OB REGENTEM AGRI
CONFLAGRATIONEM PALANTEIS AD PRI-
STINAS SEDES REVOCARET HORTOS PORTVS
ET FONTES MARMOREOS EX SPOLIIS QVAE
GARSIA FILIVS PARTA VICTORIA AFRICA-
NA REPORTAVERAT OTIO GENIO. DICAVIT
AC ANTIQVORVM RESTAVRATO PVRGATO
DVCTV AQVAS SITIENTIBVS CIVIBVS SVA
IMPENSA RESTITVIT AN. A PARTV VIRG.
M. D. XL.

Garfias To-
letanus.

Ex ijs spolijs quae Garfias ex Africa attulit, columella
marmorea Puteolos allata, quae Arabum more, vndique
eorum characteribus inscripta est. Addidit his hortis Pe-
trus, villam complanatam, arboribus confitam, vitibusq.
refertam, longo muro perducto, quae Ciceronis villae su-
biecta est.

Quis autem locus Puteolis est qui amenissimos hortos
non referat? Pomona cuiusvis generis fructus Neapolita-
nis indè suppeditat. Ficus praecoces optatissimos, prima
aestatis munera affert. Quid Ficus? Fragas, Pifa, Fabas,
quicquid intèpestium horti possunt afferre. Vuarum plu-
rima genera ex quibus vinum conficitur ad Falerni suavi-
tatem accedens. Cimae, Cumanis gloriam eripuerunt. Pru-
nis, pyris, malis, coeterisq. fructibus, iumenta, cymbas
onerant. Vndique solum fructibus, oleribusq. redundat.

VVLCANI

VVLCANI FORVM. Cap. XII.

STRABO de Puteolis loquutus, mox sub-
didit; ὑπὲρ κιννται ὃ τῆς πόλεως εὐθὺς ἡ τοῦ Ἡραίου
ἀγορὰ, πεδίον περικλεισμένον διαπύροις ὄφρυσιν, κα-
μινώδεις ἐχούσαις ἀναπνοὰς πολλαχού καὶ βρομώδεις
ἱκανῶς. τὸ δὲ πεδίον θείῃ πληρὲς ἐστὶ συρτοῦ; *Reclat su-*
per hanc urbem situm est Forum Vulcani, cam-
pus circumquaque inclusus supercilijs ignitis, quae passim tāquam
ē caminis incendium magno cum fremitu expirant. Campus au-
tem sulphure tractili est plenus. Ideoq. Vulcani antrū Hieram
nominat Iuuenalis

Vulcani an-
trum Hieram.

& Aeolijs vicinum rupibus antrum

Et Vulcanias insulas existimant per occulta commercia
aut mutuari Aetnae incendia, aut subministrare. Et Soli-
nus, Vulcano Aetnam sacram dicit.

Vulcanias
Insulae.

Leucogei montes ab albedine dicuntur. Et vltra Salen-
tinos idem Strabo collocat Leucam oppidum, vbi foetidae
aquae fons, quod Gigantes qui ē Phlaegra Cāpaniae eua-
serant

Lib. 6.
Leucogei
montes.

G

Phlaeagra.

Lib. 4. cap. 2.

Pallene.

Gigantes.

Hercules.

ferant eò vsque ab Hercule fuere exagitati, ibiq. terra obruti, & ex eorum sanie scaturigo enata; ideò Leuterinos eos esse dictos, & eam maris oram Leuterinā vocari. Campos tamen Phlegraeos Diodorus Siculus in Vesuuio collocat. Theagenes & Eudoxus, in Pallene Thraciae vrbe. De qua sic Stephanus, Παλλήνη δ' ὅτι χερρόνησος τρίγωνος, τὴν βᾶσιν ἔχουσα πρὸς μεσημβρίαν ἐστραμμένην. ἐκαλεῖτο ὅ φλέγρα τὸ παλαιόν, καὶ ὠκεῖτο ὑπὸ τῶν γιγάντων καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθολογεῖται. Veteri igitur nomine Phlaeagra Pallene vocabatur, eamq. tenuerunt homines, quibus immanitas & superbia morum, Gigantum cognomen peperit. In hos innuente proelium Hercule, fulmina de coelo missa sunt, donec ij fugere coacti sunt, & ingenti victoria superati. Ex hac re rumor in vulgus ortus est, Gigantes Dijs bellum mouisse. Idq. ij auctores fictum asserunt, quoniam ea regio plurimo sulphure scatet. Et quoniam φλέγειν exurere, & ardere significat, quicunque locus sulphur nutrit, φλέγρα dici potest. Eandem fabulam ob sulphureos ignes, Vesuuio, & Puteolis accommodarunt. De Vulcani foro sic cecinit Petronius Arbitr.

*Est locus exciso penitus demersus biatu
Parthenopem inter magnaeq. Dicharchidos arua
Cocyta perfusus aqua. nam spiritus extra
Qui ferit effusus, funesto spargitur aestu.
Non haec autumno tellus viret, aut alit herbas
Cespitem laetus ager; non verno persona cantu
Mollia discordi strepitu virgulta loquuntur;
Sed Chaos, & nigro squalentia pumice saxa
Gaudent ferali circumtumulata cupressu.
Has inter sedes Ditis pater extulit ora
Bustorum flammis, & cana sparsa fauilla.
Et Silius, ——— illic quos sulphure pingues
Phlegraei legere silius ———*

Lib. 17.

Et Cornelius Seuerus,

*Neapolim inter
Et Cumas locus est, multis iam frigidus annis
Quamuis aeternum pinguescat ab ubere sulphur.*

Et

Et Claudianus.

*Omnia monstrifero complebat tartara coetu
Inuisum genitura nefas. Phlegamq. retexit
Tanta prole tumens, & in aethera protulit hostes.*

Planus quidem locus est, ouali forma, theatrum ostentans. M. CCXLVI. pedum longitudo; M. & eo amplius, latitudo metitur. Alti cadentesq. eum colles ambiunt, ex quibus vndique atrae fumidaeq. exhalationes erumpunt, quarum sulphureus odor, ventorum impetu saepè Neapolim vsque defertur. Aluminis & Nitri venis foecundi. Fossum tamen ignibus depastam in vallem subsedisse dicas. Crepitat sub pedibus solum, aquasq. igne mixtas per tubos fluentes emittit. Idcirco ea re saepè commoueor, quod facillimè ibi veluti in Xysto quamplurimi deambulare gestiunt, quasi verò non illicò possit ignis efferuescere, & hiatu in subterraneas scrobes terra deglutire. Ad duo millia ignearum scrobium numerantur, ex quibus fumus sulphureus, aluminosus, salis armoniaci, atque aliorum mineralium exhalat, qui frigidis atque humidis morbis salubrem solet asferre medicinam, Quamobrem mensibus Maio & Iunio, superiori etiam aetate Aprili, nunc vero Iulio, non modo ex Neapolitano regno sed vndique ex Europa morbo affecti accedunt. Atq; dignum illud visu esse solet, quo quisq; modo affecti corporis partibus fumum auribus, oculis, alijsq. membris applicet; utq. calefaciat & non vrat; à quo tamen graciles arcentur & ficci quibus non inest humor, quem sulphur elicit. Coeterum nervos emollit, visum acuit, lacrimas vomitumq. coercet, capitis & stomachi dolores aufert, steriles foecundat, febres cum rigore accedentes tollit, infectaq. scabie membra purgat. Audiamus vero Elisium; In summitate montis qui ciuitati Puteolorum praemi-
net, planicies maxima adhuc quasi tota circumdata montibus, ex quibus extrahitur innumerabilis thesaurus ex sulphuribus, & aluminibus, & vitriolo, qui ex lapidibus ex terra ipsius montis fiunt. Et ibi quaedam aqua nascitur, quae cum maximo impetu bulliens,

*Vulcani fori
descriptio.*